

knihovna

a architektura 2001

obsah

smysl místa a význam přístupu: filozofická meditace o Borgesovi, knihovnách, invalidních vozících a informačním věku	3
Andrew Lass	
Britská knihovna	10
Sir Colin St. John Wilson	
Varšavská univerzitní knihovna – zkušenosti po prvním roce	15
Henryk Hollender	
město – univerzita – knihovna a architektura. Univerzitní knihovna v Brixenu/Bressanone, Jižní Tyrolsko, Itálie	21
Franz Berger, Klaus Kempf, Regina Kohlmayer, Jens Oberst	
Moravská zemská knihovna v Brně	28
Tomáš Adámek, Petr Benedikt	
liberecká knihovna svědectvím možného	33
Radim Kousal, Věra Vohlídalová	
fenomén Městské knihovny v Praze	36
Jaroslava Štěrbová	
projekt »Národní technické knihovny«	43
Martin Svoboda	
Národní technická knihovna Praha	49
Roman Brychta, Adam Halíř, Václav Králíček, Petr Lešek	
mezinárodní konference »Knihovna a architektura«, Olomouc 2001	52
\ shrnutí závěrečné diskuse	

smysl místa a význam přístupu: filozofická meditace o Borgesovi, knihovnách, invalidních vozících a informačním věku

Andrew Lass
Mount Holyoke College, USA

«Neznaboží tvrdí, že nesmyslnost je v Knihovnách normálním jevem, kdežto rozumnost (a dokonce i pouhá skromná spojitost) je zde skoro zázračnou výjimkou.»
Jorge Luis Borges

Borges a knihovny

Ve své známé a často citované povídce »Babylónská knihovna« argentin-
ský spisovatel Jorge Luis Borges popisuje svět knih způsobem, který svou
fantastičností, ale stejně tak i naléhavou výstižností dnes oslovuje čtená-
ře mnohem důrazněji než v roce 1941, kdy byla povídka poprvé publiko-
vána. Dovolte mi, abych zahájil své meditování citací prvního odstavce
tohoto pozoruhodného díla:

«Vesmír (který jiní nazývají Knihovnou) je vytvářen šestiúhelníkovými galeriemi, jejichž
počet je neurčitý a možná i nekonečný. Uprostřed galerií jsou velké větrací šachty,
obehnané nizoučkým zábradlím. Z každé galerie jsou až do nekonečna vidět dolní
i horní poschodí. Uspořádání všech galerií je naprosto stejné: podél stěn, s výjimkou
dvou, stojí dvacet regálů, tj. vždy pět dlouhých regálů u stěny. Regály, jež sahají až ke
stropu galerií, jsou jen o málo vyšší než normální knihovník. V jedné z nezastavěných
stěn je vstup do úzké chodby, která vede do jiné galerie, shodné s první galerií
a vlastně se všemi ostatními galeriemi. Po pravé i po levé straně chodby je malíčka
místa. V jedné je možno spát vstaje, v druhé lze ukojit potřebu vyměšování.
Tamtudy vede točité schodiště, propadající se do bezedné hloubky a ztrácející se
v nedohledné výšce. V chodbě je zrcadlo, které přesně obráží vnější jevy. Na základě

tohoto zrcadla lidé někdy usuzují, že Knihovna není nekonečná (kdyby byla skutečně nekonečná, k čemu pak to iluzivní zdvojení?). Raději sním o tom, že leštěné plochy představují a slibují nekonečno... Zdrojem světla jsou kulovité plody, kterým se říká lampy. V každém šestiúhelníku visí dvě napříč proti sobě. Světlo, které vyzařují, je nedostačující a nepřetržitě.»

Je-li vesmír chápán jako nekonečný – což protagonista nepokládá za prokázané (nicméně se k takovému pojetí přiklání) – potom je knihovna jeho téměř dokonalým modelem. Každá knihovna okamžikem založení sebe-menšího knižního fondu vstupuje do nekonečně spleťtých vztahů možných světů, významů a vzájemných odkazů svého intelektuálního obsahu. Je v tom paradox hodný Borgese, že knihovny, v jejichž povaze je neustále hromadit a rozšiřovat se, jsou odsouzeny k věčné frustraci omezenou kapacitou svých depozitářů, ač jejich rozsah je v kterémkoliv okamžiku vlastně nekonečný. Vypravěč nabízí stejně paradoxní řešení a popisuje nekonečnou knihu:

«... Přesně vzato by stačil jediný svazek běžného formátu, vytištěný borgisem nebo garamondem. Svazek by měl nekonečný počet stran nekonečně tenkého papíru. ... Manipulace s tímto hedvábným vademecum by nebyla pohodlná: každý viditelný list by se rozkládal v další obdobné listy. Nepředstavitelný prostřední list by neměl druhou stranu.»

Tyto autorovy vize mě přitahují z mnoha důvodů. Máme zde knihovnu, řešenou jako poněkud abstraktní, geometricky dokonalý prostor, který nekonečně expanduje, neboť má pojmout nekonečný počet svazků knih. Jistou atmosféru zabydlenosti tomuto prostoru dodávají prvky, které reflektují nároky lidské bytosti. Zatímco schodiště, stejně jako regály, charakterizuje dehumanizovaná abstrakce, nalezneme zde větrací šachtu, místo, kde se lze vyspat, a potom ještě cosi, o čem předpokládám, že je toaleta. Architektův přístup osvětluje další dva aspekty: stropy jsou »jen

o málo vyšší než normální knihovnické« a chodby jsou osvětleny tlumenými lampami, které zůstávají neustále rozsvícené. Nezbyvá než věřit, že Bůh, ten největší z architektů, tvořil tento vesmír – knihovnu co možná nejúsporněji, a potom odešel, aniž zhasl, a učinil tak z knihovníků strážce Věčného Světla. Je zarážející, že zde nejsou žádné skutečné čítárny, a zmínka o čtenáři je sama o sobě také podivná: jakýsi blíže nepředstavený učenec pracuje kdesi ve vysokých patrech knihovny, jinde se hemží »tisíce lidí, kteří lakotně opustili své líbezné rodné šestiúhelníky«, posedlých pátráním po Knize ospravedlnění. »Tito poutníci se hádali na úzkých chodbách, pronášeli nesrozumitelné kletby, rdousili se na božských schodištích, házeli do hlubokých tunelů klamně knihy a umírali v propasti, kam je svrhli lidé z dalekých krajin. Jiní zešíleli.« Dozvídáme se o podivné sektě, jejíž příslušníci si vzali za úkol zbavit knihovnu všech nepotřebných knih. »Násilím pronikali do šestiúhelníků, ukazovali pověřovací listiny, které nebyly vždycy padělané, s nechutí prolisovali jeden svazek a odsoudili pak celé regály. Nesmyslnou zkázu miliónů knih nutno přičíst na vrub jejich hygienické, asketické zuřivosti.« Uvažte možnost, že zde vůbec nemáme co dělat se čtenáři či uživateli v obvyklém smyslu toho slova, ale jen s knihovníky, fanatiky a komisaři. Další zajímavé paralely naleznete v knize Umberta Eca Jméno růže.

Borges spatřil budoucnost a na okamžik nás do ní pozval. »Virtuální knihovna« a »knihovna beze zdí« se také ukazují být dokonale nekonečnými a nedokonale omezenými: uživatelé jsou kdesi v pozadí, přístup do knihovny je jim umožněn hlavně »on-line«, s jejich fyzickou přítomností, zejména ve větších zástupech, se jaksi nepočítá. Knihovníci tu však mají prostor, kde mohou dát spočinout své mysli a uspokojit své tělesné požadavky. To, co tato knihovna poskytuje, a co je naopak v jejím projektu křiklavě opominuto, kontrast mezi oněmi dvěma maličkými místnostmi ve vestibulu a **absencí** čítáren, nám velmi důrazně připomíná podstatnou okolnost našeho Bytí (a tedy i veškeré architektury, která se ohání funkcionalistickými zásadami) – že totiž i virtualita stojí oběma nohama na zemi.

Smysl místa

Zatímco tvrzení, že **virtuální realita** představuje určitý druh **prostoru**, má své dobré opodstatnění, prohlašovat ji za **reálné místo** je zavádějící, i když se může zdát, že termín »virtuální realita« cosi podobného naznačuje. A i když ji prohlásíme za místo, pak, podle mého názoru, jen v metaforickém přesahu, v němž se kterákoliv fikce či, chcete-li, akt imaginace může stát místem, v němž můžeme spočinout. Mohli bychom kupříkladu debatovat nad podstatou matematických prostorů obývaných matematiky, kteří je popisují a vlastně konstruují a kde se cítí takřikajíc »jako doma«, jakoby na nějakém **místě**. Zrovna tak je však možné vstoupit do kdejakého textu či příběhu a ztratit se ve světě, který jsme nejprve sami vytvořili. Okouzlení touto možností může dokonce předcházet vlastnímu aktu čtení. Já například rád беру do rukou a otevírám knihy. Jako by jejich desky byly dveřmi, které vedou do přeplněných místností s mnoha dalšími dveřmi. A na otázku, zda svět, který se nám otevře, když začneme číst a ponoříme se do příběhu, je nějaké místo nebo skutečný prostor, jednoznačně odpovíme, že se jedná o to prvé, tedy o místo. Existence prostoru je totiž určitým způsobem odvozená. Prostor je koneckonců konkretizovaná abstrakce, která se stala, stejně jako čas, měřítkem věcí, která však podle filozofů nabývá významu pouze tehdy, je-li zažívána ve zcela určité lokalizaci – **v místě**. A jen za těchto okolností je pro nás prostor dosažitelný či **přístupný**. Narozdíl od prostoru pojem »místo« vždy zahrnuje »nás«. A prožíváme-li text jako místo, kde můžeme trávit čas, děje se tak vždy v mezích naší tělesnosti a nikdy mimo ni. Knihu musíme mít před sebou a nasloucháme-li příběhu nebo se noříme do své oblíbené hudby, spočíváme svou čirou tělesností **tady a teď** – to jest v realitě, která není ani v nejmenším virtuální. Vybereme si pohodlnou židli, dobré osvětlení a příjemné prostředí, kde žádný hluk neruší naše soustředění. A k tomu, pokud jde o mě, ještě šálek horkého čaje Darjeeling. Pro virtuální realitu platí totéž. Vyžaduje velice reálné technické vybavení a musíme svá těla umístit do smyslových simulátorů nebo přinejmenším k počítači. A je samozřejmé, že vším tímto vybavením vytvoříme **místo**, které slouží skutečným, a nikoliv virtuálním, lidským bytostem.

Je-li privilegování prostoru nad místem systematicky zavádějící, musíme stejně tak varovat před kladením čiré fyzické tělesnosti nad zkušenostní aspekt bytí. Německá slova *Leib* a *Körper* nám mohou pomoci pochopit rozdíl mezi lidským tělem jakožto zažívanou zkušeností a tělem coby pouhým předmětem. Argumentace ve prospěch místa (oproti prostoru) vybízí k obdobné argumentaci ve prospěch pojetí lidského těla jako živé zkušenosti. Protože lidské tělo **není v první řadě** jen částí časoprostoru, jakýmsi předmětem časově omezeného trvání. Je naopak (stejně jako místo, jehož je rozměrem) žitou, kinesteticky bohatou existencí.

Uvažování o lidských bytostech jako o entitách »zaujímajících prostor« nebo »pohybujících se prostorem« je proto poněkud zavádějící, což, myslím, spousta architektonických výtvorů a urbanistických projektů ilustruje víc než dostatečně. Přemýšlíme-li o světě jako o světě k žití, je pak samozřejmým důsledkem, že budovy i prostory mezi nimi se stávají **místem**, protože jsou vždy už zabydleny. Ale ve světě postiženém zhmotněnými koncepcemi prostoru a času začala naše architektonická imaginace vytvářet prostředí, které je spíše výrazem ekonomického kalkulu, politikaření a sebezprosazování, než aby vyjadřovalo prosté, ale podstatné nároky lidského života; tyto kvality teď jezdíme hledat do malebných vesnic českého venkova. Taková je tragická ironie architektury a urbanismu moderny, že ve své ideologické věrnosti osudu vyčerpaných dělníků pohlcených smrtí industrializace namísto prožívající, vědomé bytosti koncipovali člověka jako předmět. Jedinec se zde stal výkonnou jednotkou, součástí většího mechanismu výroby a reprodukce – kolektivu. Krásné a čisté linie funkcionalismu jako by předpokládaly dodávky lidských bytostí navržených stejně krásně a čistě, nebo možná vyjadřují přesvědčení, že nově vyprojektované světy člověka do této podoby přetvoří. Upozorňuji vás, že i já dávám moderní a experimentální architektuře přednost před kteroukoliv jinou, ale rovněž si teď uvědomuji, že můj slasti plný zrak má také svou tělesnou schránku. Chci se smět pohybovat **v místě**, a ne být nucen přežívat prostory, které si mě pletou s mobilním, i když postradatelným zdrojem – cpát se jako sardinka v přepravních prostředcích veřejné dopravy

jen proto, abych trávil svůj den v kancelářské kóji naplněné špatným nebo umělým vzduchem (často obojím najednou), abych v odloučení od světa bydlel ve výškovém činžáku podobném kuřecí líhni, jaké se táhnou na kilometry daleko a vytvářejí celá města, abych tratil čas v obchodních centrech, která jsou navržena tak, aby v člověku vyvolávala laciná vzrušení, maximalizovala poměr spotřeba/odpočinek, prohlubovala jeho zadluženost a zneumožňovala mu zde cokoliv ukrást. Není divu, že všichni pracující, pacienti i vězni hledají i nacházejí podobné způsoby jak personalizovat prostor, který jim byl vyhrazen, jak jej proměnit v místo, v část sebe sama. Jsou šťastná ta města, která si mohou dovolit zbořit sídlištní komplexy, která se proměnila v městská ghetta, která přivodila tolik tragédií a která se bez ohledu na kulturní a politické hranice rozšířila ve druhé polovině 20. století po celé zeměkouli. Pokud centrální plánování přivedlo k tragickým důsledkům své falešné představy a chybné závěry z Marxovy dobře míněné nauky o socialismu, pak podobně architektura po druhé světové válce převzala programové principy svých průkopníků Alfreda Loose, Franka Lloyda Wrighta a Miese van der Rohe a obrátila je naruby, v posedlost masivními strukturami »logických prostorů«.

Je tedy postmoderní architektura konzervativní reakcí na krach utopických ambicí Internacionálního Stylu? To, jestli s úspěchem prorazí nebo je jen jednou z variací na staré téma, je předmětem mnoha diskusí. Faktem je, že informačně-globalizační věk zatím jen reprodukuje »zmetkové prostory«, které vyznačovaly věk industriálního kolonialismu: Nedbale postavené železobetonové a skleněné výškové budovy tří knihoven, postavených v uplynulých třiceti letech ve třech různých lokalitách a za diametrálně odlišných politických režimů, poskytují děsivý příklad tohoto stylu. Knihovna v hlavním komplexu univerzity v Massachusetts v Amherstu je oplocena (chodci jsou tak chráněni před padajícími cihlami). Deprimující interiéry holých betonových povrchů v kancelářích bez oken a schodištních šachtách, nesmyslně vysoké stropy a naprosté zmatení výtahů – to všechno bylo dokončeno v první polovině 70. let, podobně jako skleněné a ocelové monstrum Slovenské národní knihovny v Martině, které se tyčí nad

městem a vyznačuje se rozlehlými schodišti a chodbami zdánlivě bez konce. Maličké čítárny jasně odrážejí přesvědčení tvůrců, že v tomto nevelkém městě na severu země se najde jen málo čtenářů. (Město navíc v současné době trpí tou nejhorší post-socialistickou post-industriální depresí.) Dnes se může zdát absurdní umisťovat výškové budovy do venkovské scenerie, ale uvážíme-li kostely a katedrály minulých věků, má i tohle svůj historický precedens. Může být obtížné pochopit, co společného s knihami má potřeba budovat malé mrakodrapy, než si uvědomíme, jak málo funkčnosti zůstalo ve funkcionalismu čistého tvaru a jak současně umí být politicky »výstavný«. Těmito dvěma »hrůzám« hyzdícím slovenský a americký venkov musíme připsat k dobru alespoň to, že v jejich čítárnách je dostatek denního světla. Zato třetí příklad, zdá se, vzdoruje jakékoliv racionalitě. Alespoň nikdo z mých přátel a příbuzných, se kterými jsem v Paříži mluvil – ani žádný z mnoha článků, které jsem přečetl – mi nebyl schopen nějak pozitivně vysvětlit čtyři věže vztyčené nad vyzdviženým podzemím nové Francouzské národní knihovny (Bibliothèque National de France), která zabírá celý jeden blok na levém břehu řeky Seiny. Je nesnadné v případě této stavby – ze všech moderních knihovnických budov té nejkontroverznější – odlišit skutečnost a fikci (podobně jako v případě Borgesovy povídky). Říká se, že knihovna je uspořádána podle aristotelovského systému vědění a že její jednotlivé části jsou propojeny dlouhými chodbami, že její speciální on-line katalog je nesmírně těžkopádný, že čekací doba při výdeji knih je nesmyslně dlouhá, že v čítárnách je nedostatečné přímé denní světlo, že park, zapuštěný pod úroveň terénu a z okolních ulic naprosto neviditelný, je nepřístupný a stromy, které zde byly vysazeny z helikoptér, umírají. Že nespokojení knihovníci, pokud právě nestávkují, se prohánějí komplexem na kolečkových bruslích. Že knihy jsou uloženy jednak zcela dole – a vystaveny tak nebezpečí zaplavení při povodni – nebo v nejvyšších patrech výškových budov, kde jsou před zničujícími účinky ultrafialového záření chráněny speciálními okenními žaluziemi vyrobenými na základě jakéhosi francouzského patentu. Nemohu říci, jak je tomu ve skutečnosti, protože jsem tam ještě nebyl. Můj první pokus prostě nevyšel. Jednoho zataženého dne

letos v srpnu jsem se rozhodl podívat se v Paříži na hřbitov Père-Lachaise, kde tak mnoho našich hrdinů nalezlo místo svého posledního odpočinku. Věděl jsem, že pro mě nebude snadné pobývat na tomto místě, takže jsem nakonec došel jen ke hrobu spisovatelky Colette a někoho jménem Visconti (nejednalo se o italského filmového režiséra). To místo je krásné. Jak se sluší a patří na hřbitov prvního řádu, začalo pršet a potom už zavírali. Cestou domů (do sousedství Lucemburských zahrad – dalšího z míst plných slavných vzpomínek) jsem požádal taxikáře, aby zastavil u BnF. Do té chvíle jsem knihovnu viděl vždy jen z dálky – je skoro nemožné ji neuvídat – ale v pohledu zblízka je účinek ještě mnohem drtivější. Ze strany ulice se vyvyšují tucty drobných schodů, ale uvidět, co se skrývá za plošinou nad námi, bylo nemožné (snad zahrada, podle stavební dokumentace). V jedné z postranních ulic jsem si všiml směrovky pro invalidní vozíky, která označovala vjezd do něčeho, co připomínalo pevnostní hradbu. Na hlavním schodišti před budovou sedělo několik lidí, jinak bylo prostranství opuštěné. Snad proto, že byl srpen nebo že bylo po páté hodině odpoledne, možná proto, že pršelo. Vysoká stavba s okny zakrytými nějakými hnědými žaluziemi (látka? dřevěné lamely?) působila depresivně. Svým celkovým účinkem budova vzbuzovala úzkost. Skličující, odpuzující dojem, dokonce pocit určité přezíravosti. Mauzoleum knihy? Pevnost, která má chránit dokumenty před vlastními lidmi? Možná že to je místo posledního spočinutí vypjatého modernismu. Protože jsem si nebyl vůbec jist tím, co bych musel absolvovat, abych se dostal dovnitř a abych si komplex prohlédl (obtěžně se mi chodí), požádal jsem taxikáře, aby jel dál. Slíbil jsem si, že si uchovám srdce i mysl otevřeně na jiný den a v naději na příjemné překvapení.

Význam přístupu

Vzájemná podobnost těchto tří příkladů daleko přesahuje jejich vzhledové odlišnosti a jasně vypovídá o hluboce zakořeněném monumentalismu, který se sdružil s pojetím knihoven, a dále o naprostém nezájmu o čtenáře. A co má toto všechno společného s **přístupem**? Všechno! Do žádné

z těchto veřejných budov nelze snadno vejít. Ani do Informačního centra, které hostí tuto konferenci – i když řešení přístupu byla v původním projektu věnována mimořádná pozornost – ani do právě dostavěné a opravdu úžasné budovy Moravské zemské knihovny v Brně, navzdory úpravám v otevření vnitřních prostor pro usnadnění pohybu. Žádná z těchto institucí není doopravdy bezbariérová. Vlastně v **žádné** z knihoven, které jsem v uplynulých deseti letech navštívil, nebyl propracován aspekt přístupnosti v plném významu tohoto pojmu. Rozvoj informačních technologií vysunul knihovny, coby vůdčí poskytovatele informací, do přední pozice, ale fyzickou dostupnost těchto institucí technologický pokrok docela minul. Mohu uvést jen jedinou výjimku: soukromou knihovnu shlížející na město Bordeaux, kterou navrhl holandský architekt Rem Koolhaas. Ocelovou desku, na které je umístěn pracovní psací stůl nedávno zesnulého majitele, který byl upoután na invalidní vozík, posunuje hydraulické zařízení nahoru a dolů třemi podlažními domu, a tím i knihovnou, která pokrývá jednu stěnu transportní šachty. Jean-Francois mohl zastavit plošinu v kterémkoliv bodě a pohodlně dosáhnout na knihu, kterou potřebuje. Není snad třeba poznamenávat, že takové pojetí nelze aplikovat v případě veřejné knihovny, je to však dobrá ilustrace toho, že architektonická vynalézavost může nacházet zajímavá řešení i pro extrémní lidské situace.

Žijeme ve světě, který se prostřednictvím našich společně sdílených měřitelných standardů, včetně unifikovaného chápání prostoru a času, stále více integruje. Dominující metafory se vztahují k pojmům **informace**, **rychlost** a **tok**. V současnosti se klíčovým heslem demokracie – a knihovny jsou bezpochyby jejím podstatným prvkem – stává pojem **přístupnost**. Nemá smysl vypočítávat nesčetné aspekty, v nichž uplatnění informačních technologií transformovalo technickou i servisní úroveň knihoven. Seznam toho, čeho bylo dosaženo, je zdánlivě nekonečný, a sotva uplynulo jen o málo víc než deset let, stěží si dokážeme vybavit, jaké to vlastně bylo předtím.

Významná je však skutečnost, že si v knihovnách všech typů stále více uvědomují, jak je důležité se veřejnosti opravdu otevřít, a v tomto

smyslu začínají knihovny přehodnocovat svoji metodiku. Tento úkol ale nebude splněn, dokud princip »snadného přístupu« neovládne i oblast snadné komunikace mezi **místy** a lidskými bytostmi **v** těchto místech. Koneckonců k čemu je mi přístup k informacím, když je pro mě tento přístup nepřístupný nebo nesmírně obtížný.

Je zřejmé, že problém přístupu není jen záležitost technologická. Víme, že kulturní hodnoty, sociální normy a (zejména na pracovišti) potřeby spjaté s pracovním výkonem jsou zasazeny do vybudovaného prostředí. Některé z těchto hodnot jsou očividné, jiné zcela subtilní; tak či onak máme přirozenou tendenci brát je v úvahu pouze tehdy, když se nás přímo dotýkají, a to i v případě, kdy nemáme k dispozici prostředky, jak je ovlivnit. Vemte si například typ uživatelů, které knihovna uznává, a jak se toto odráží v privilegiích, která knihovna té či oné kategorii čtenářů připisuje. A přidejte k tomu, jaké procento celkové sbírky je ve volném výběru. Dohromady tyto faktory pak přímo ovlivňují počet čítáren a jejich vybavení nebo uspořádání systému knižních regálů, přístupových schodišť a výtažů. O systému signatur ani nemluvě.

Hodnoty zakořeněné v širším kulturním kontextu mohou nabýt vrchu nad specifickými funkčními požadavky. Tuto skutečnost dobře ilustruje způsob, jakým budova knihovny respektuje (případně nerespektuje) nutné podmínky plynulosti pracovních procesů. Všiml jsem si například v několika případech toho, že jednotlivé kanceláře (bez ohledu na to, zda spolu ve smyslu pracovní návaznosti souvisí či ne) jsou jedna od druhé odděleny zdmi a uzavřeny dveřmi vedoucími do společných chodeb.

Ať je to jakkoliv protismyslné, než se pokusíme něco změnit, musíme pochopit kulturní významy a sociální normy. Tak můžeme dveřní prahy, dveře a zámky shrnout do společného pojmu »překážky toku«, protože jejich základním i rituálním účelem je zastavit pohyb a vytvářet tak demarikační hranice jak sociálních, tak fyzických prostorů. Je možné namítnout, že tato hraniční znamení patří mezi ostatní kulturní nástroje »vytváření místa« bez ohledu na skutečnost, že zde vlastně neexistuje žádná univerzálně platná »objektivní« nutnost zavírat či dokonce mít dveře – ať už dveře,

před kterými stojíme, či dveře, které za sebou zavíráme – když se přesunujeme z jednoho místa na jiné. Neexistuje žádná objektivní nutnost zamýkat, klepat na dveře dřívě, než vstoupíme, dávat pozor, abychom nezakopli o práh. Existují přece jiné způsoby, jak uspořádat pracoviště, jak signalizovat přítomnost na území jiné osoby, jak vymezovat soukromé teritorium, jak vyznačovat hraniční linie různých prostorů. Změna je možná: v nové budově Moravské zemské knihovny nejsou žádné dveřní prahy. Neprokažuje to snad jednoznačně, že není jediný objektivní, technický důvod k tomu, abychom lpěli na této překážce, která je tak charakteristická pro velkou většinu dveřních vstupů, na překážce, která znemožňuje pohyb invalidních vozíků a která mění naši chůzi v klopýtání?

Je samozřejmé, že budovy jsou objekty konečných rozměrů a že potřeby knihoven značně přesahují jejich reálné rozpočty. To by se však nemělo stát základem našich úvah. Ani různá stavební nařízení by nás neměla odradit, alespoň ne do větší míry, než jsou omezení vyplývající z fyzikálních a konstrukčních vlastností stavebních materiálů, stejně jako stavební rozpočty, které jsou ostatně důsledně překračovány. V určitém smyslu jsou právě tato omezení výzvou našim schopnostem a naší imaginaci.

Invalidní vozíky a informační věk

O co mi vlastně jde? Rád bych přispěl k tomu, aby se chápání principu přístupnosti posunulo o kus dále, chtěl bych obrátit pozornost těch, kteří se zabývají vizemi futuristických knihoven, od zaujetí prostorovými dimenzemi zpět k zabydleným místům a k respektu k živému tělu. Čelíme paradoxnímu střetu záměrů. Knihovny i informační technologie jsou ovládány principem **přístupu** jak ve smyslu rychlosti, tak dostupnosti. Ve stejném období se aktivisté a politici v USA, Evropské unii i jinde zasazují o prosazení legislativy, která přispěje k lepší **fyzické** přístupnosti moderního světa. Zdá se však, že tyto dva proudy se v nejlepším případě dotýkají pouze okrajově, i když jim oběma jde v konečném důsledku o totéž – o odstranění bariér a o zvýšení prostupnosti systému. Je pravda, že informační technologie dosáhly slibného pokroku ve vývoji zařízení, která zvyšují

mobilitu a nebývalou měrou usnadňují zpracování informací (kupříkladu velkou část této přednášky jsem napsal s použitím hlasově ovládaného softwaru). Dochází ale k nežádoucímu zaostávání v uplatňování tohoto myšlenkového přístupu na místech, pro která je zpracovávání informací nejvlastnějším posláním, totiž v knihovnách. Je paradoxní, kolik myšlenkového úsilí jsme investovali do vize knihoven beze zdí, a jak málo jsme udělali pro to, abychom se zbavili zastaralých padacích mostů. Jaký smysl má budovat nebo renovovat budovu knihovny, když výsledkem je to, že přístupový vjezd pro invalidní vozíky je umístěn do podzemní garáže, výtahy jsou příliš malé, než aby bylo možné se v nich na vozíku otočit, v těsném prostoru čítáren není pro vozíky místo, dveře nejsou vybaveny elektrickým ovládáním a klíč od toalety pro handicapované má u sebe šéf bezpečnostní služby, který sedí v kanceláři na konci dlouhé chodby, ovšem v jiném podlaží! Kompletní seznam by byl velice dlouhý a bohužel se stále rozrůstá. Rád bych věděl, kdy už to skončí. Určitě ne dříve, než se výchoiskem našich projektů stanou živé lidské bytosti, které žijí v obyvatelných místech, narozdíl od koncepcí uživatelů a zaměstnanců a jejich normovaných nároků vyjádřených statistickými průměry nebo úvah o tocích lidských zdrojů. Ne dříve, než všichni zúčastnění – architekti, knihovníci, zadavatelé stavebních zakázek i ministerští úředníci – stráví nějaký čas tím, že si vyzkoušejí, jaké to je prožít jeden den o berlích, na invalidním vozíku nebo s jednou rukou přivázanou na záda.

Často slyšíme argument, že budování bezbariérových staveb je nákladný luxus, který slouží jen nemnohým, o něž může být postaráno jinými prostředky. Je to opravdu už otřepané téma. Za prvé postavíte-li budovu, která vyhovuje i nárokům nejnáročnějšího klienta (namísto zdravého průměru), postavili jste stavbu, která bude přístupná pro všechny. Za

druhé skoro každý, ne-li každý, je v některém období svého života tím či oním způsobem zdravotně handicapován. Za třetí s rozvojem medicíny a celkovým prodlužováním života stoupá podíl stárnoucí populace, která si ovšem uchovává aktivní životní styl. Ti z vás, kteří argumentují tím, že univerzitní knihovny mají být primárně projektovány pro mladou a v převaze zdravou populaci, nechtě vezmou na vědomí, že blízká budoucnost přinese neustálé rekvalifikační vzdělávání, rozložené do celého dospělého období lidského života. A konečně zahrnete-li princip přístupnosti do svých projektů hned od počátku, nebudete muset později rekonstruovat. Protože právě to je nejnákladnější.

Pomáhají-li knihovníci uchovávat naše sny, aby se z nich mohly těšit i budoucí generace, a architekti svou představivostí vytvářejí místa, kde se naše sny mohou měnit v živou skutečnost, ti z nás, kteří také umí snít i přemýšlet, jen se obtížně pohybují, by vás rádi požádali o laskavost: kvůli nám a kvůli komukoliv včetně vás samotných, kvůli budoucím generacím, proměňte, prosím, paradox přístupu v příležitost a začněte vymýšlet a budovat snadno přístupné knihovny, kde se proudy lidí i informací budou slévat v tichém, dobře osvětleném, pohodlném prostředí. Zaměňte model masové fabrikace a byrokratické efektivity modelem obývacích pokojů a soukromých studoven! Koneckonců aspekt přístupnosti netkví v nerušeném toku informací závislém na šíři sítě, rychlosti procesoru, kapacitě paměti nebo umělé inteligenci softwaru. Význam přístupu začíná u vstupních dveří do vaší instituce a odtud pokračuje dál. Teprve pak se může stát význam přístupu i smyslem místa.

České překlady Borgesových textů: »Zrcadlo a maska« – Praha, Odeon, 1989, český překlad Kamil Uhlíř, Josef Forbelský, František Vrhel

Britská knihovna

Ke sféře neměřitelných faktorů přistoupíme nejlépe tak, že budeme diskutovat o aspektech ležících na nejvzdálenějších polohách spektra hodnot, které jdou od nejpragmatičtějších k nejsymboličtějším. Co se týče těch prvních, podíváme se na to, jak budova odpovídá potřebám individuálních čtenářů – na pracovní místo, fyzický prostor, senzibilitu, pocit místa. Co se druhé krajnosti týče, zhodnotíme, jak se v Královské knihovně obráží její symbolická role.

Chtěl bych se dotknout především těch aspektů návrhu knihovny, které se týkají právě toho neměřitelného, a budu tento přístup ilustrovat tím, že se zaměřím na polohy na nejvzdálenějších stranách spektra hodnot, které jdou od nejpragmatičtějších, a tedy měřitelných, k nejsymboličtějším, a tudíž neměřitelným. Zároveň ovšem musím znovu zdůraznit, že některé složky obou hodnot jsou přítomny (v různém množství) v celém spektru. (Jinými slovy, nejsem zastáncem škatulkování, k němuž došlo se vznikem estetiky v 18. století a vedlo k rozdělení hodnot technologických a užitných /s termínem »stavba«/ a hodnot estetických /s termínem »architektura«/). Toto rozdělení je zcela falešné a zoufale zavádějící, neboť hrubě porušuje klasickou aristotelovskou definici »praktického« umění (což je přesně architektura) namísto »čistého« umění, která říká, že »umění slouží jinému účelu než samo sobě«. Naše myšlenky se zakládají na užitečném tvrzení Ludwiga Wittgensteina, že »účel je v užitku«. Užitek je pro praktické umění jak existenčním zázemím, tak odrazovým můstkem pro poezii.

Všechny formy života v sobě mají skrytou poezii, která, pokud je obnažena a je jí dána forma a identita, je dosti silná, aby sloužila jako

Sir Colin St. John Wilson

inspirace. Pokusy vnutit budově předem vybrané formy či rétorickou obraznost zabíjejí to, čím budova doopravdy »chce být«, jak řekl Louis Kahn. Forma budovy musí nasát životnost primárních hodnot a životné formy užité budovy. Pokud máte pocit, že musíte budově vnutit již existující formu, neboť její vlastní účel není dostatečně vzrušující, pak bude výsledkem jen našminkovaná mrtvola.

Abych ilustroval tento přístup na nějakém příkladu, podívám se nejdříve na to, jaké faktory působí na úrovni studijního místa u jednotlivého čtenáře. Na druhé straně spektra hodnot se zaměřím na univerzální a veřejné téma symbolismu a reprezentace, které je vtěleno do Královské knihovny.

Čtenářovo království

Čítárna není »stroj, kde se čte«.

Významným protagonistou toho, co »modernistické hnutí« v architektuře slibovalo (leč zřídka též dávalo), byl Alvar Aalto a jeho filozofie byla shrnuta

do této věty: »Architektura je autentická jen tehdy, je-li ve středu jejího zájmu člověk.« Z tohoto tvrzení vyplývá, že ze všech potřeb, jež mají být v knihovně uspokojeny, by jich nejvíce mělo vycházet z potřeb čtenáře. Projekt budovy Britské knihovny se začal i dovršil s přáním sledovat tento princip, od úvodní spolupráce na počátečních skicách až k návrhu židle pro čtenáře, stolu a podnožky.

Chce-li si architekt představit osamělého badatele, neodbytně se mu vrací vzpomínka na to, jak je tento zachycen na obraze »Svatý Jeroným« od Antonella da Messiny, který visí v Národní galerii v Londýně. Usazený v dřevěné mušli vyvýšené čtyři schody nad studenou dlážděnou podlahu, vědec je jako ve svatyni obklopen na míru zhotovenou knihovnou, policičkou a stolem, jako varhaník u varhan. Celá struktura obrazu vytváří rámec, díky němuž se pozornost upíná na akt čtení, tato křehká bárka je pak sama

vnořena do vysoké klenuté struktury z kamene. Je to dokonalé zosobnění intenzivní tiché koncentrace v hierarchii prostoru a s paletou materiálů, z nichž každý zcela odpovídá svému účelu měřítkem, pozicí, strukturou a orientací ke světlu.

K obrovským rozporům však dochází tehdy, má-li se uspokojit ne jeden, nýbrž tisíc čtenářů, zvláště když každý z nich stále vyžaduje právo na onu privilegovanou auru. A pokud se navíc mají otevřít dveře veřejnosti k návštěvě výstav ze sbírek knihovny, jsou zde ve hře docela nové parametry.

Hlavním úkolem je tedy najít nějakou spojnicí mezi oním osamělým badatelem a obrovskou hmotou budovy, která má pojmout všechny sbírky, další badatele i veřejnost. Řešením tohoto rozporu – jak to udělat, aby byli všichni spokojeni – je disciplinovaná architektura.

Jádro problému leží ve volbě správného měřítka. Měřítka může vyvolávat pocit ohrožení, ale může i zvát: zvoucí prostředí se dá vytvořit pomocí neustálého používání prvků, jež svým měřítkem přemostí rozdíl mezi tím, co slouží jednotlivci (stůl, židle, podnožka...), a tím, co ovládají »ti druzí« (řady stolů pro čtenáře, světla, vozíčky na knihy, informační pulty, místa pro hledání v katalogu). Pohyb v budově musí být snadný, ale zároveň musí být usměrněn tak, aby nikoho neohrožoval; například okraj balkónu musí být tak široký, aby čtenář nahoře nemohl nakukovat shora a rušit či »ohrožovat« čtenáře dole. Navíc návštěvník nesmí mít nikdy pocit úzkosti z prostoru nebo se muset doptávat na cestu: orientační »světlíková« okna nabízejí pohledy zpátky či dopředu, na prostor, kterým jsme prošli, nebo ven na známá místa v sousedství.

Je třeba dodržovat křehkou rovnováhu tím, že jako stuhu protáhne hlavní strukturou doplňky v přiměřeném měřítku (vyřezávané sedáky, balustrády a baldachýny, hrozny závěsných světel), neboť ty stejně jako pouliční mobiliář (lucerna, zábradlí, přechod pro chodce) usměrňují provoz a odklání jej.

Dále je zde naprosto nezbytná přísada, kterou je denní světlo coby hlavní zdroj světla během dne, neboť stimuluje pozornost (zatímco umělé

světlo může snadno otupit smysly) a také spojuje jednotlivce s přirozeným denním rytmem (pohyb slunce, změny počasí).

Nakonec je zde ta těžce definovatelná, nicméně všudypřítomná »řeč těla«, která reaguje na pozvání k doteku (travertinové zábradlí, madlo potažené kůží, dubové žebrované obložení sloupů), vnímavost k velikosti prostoru, která je svou podstatou velice osobní a je dále rozrůzněna ve škále

od klaustrofobie po agorafobii ve svých extrémech. Ve velké čítárně společenských věd má takto čtenář možnost výběru zcela rozdílných míst, jako je stůl na kraji balkónu nebo stůl vtažený dole pod balkónem, v každém případě se mu ale naskýtá dlouhý pohled přes celou čítárnu, což je stimuluje kontrast k soustředěnému pohledu na stránku knihy či monitor.

Taková rozrůzněnost prostorových dispozic je vzácná a přináší s sebou navíc to, že každá z osmi čítáren má zcela jinou, vlastní identitu.

Všechny tyto faktory pak vdechují tělu budovy jednotný pulz, který se přenáší na každého návštěvníka.

Království symbolična

Karl Kraus, básník, dramatik a redaktor satirického časopisu Die Packer, napsal: *»Všechno, co kdy chtěl Adolf Loos i já říci, je to, že existuje rozdíl mezi urnou a nočníkem: dnešní lidé mohou být rozděleni na ty, kdo používají nočník jako urnu, a ty, kteří používají urnu jako nočník.«*

Knihovny jsou vystavěny na mýtu. Někde tam uprostřed těch mlčenlivých kilometrů regálů, v poschodí za poschodím, někde tam v té pavučině informací čeká objev tajných spojení, jejichž alchymie konečně stvoří kámen mudrců; a nejpodmanivější na tom mýtu je to, že toto tajemství jednou odhalí osamělý badatel: Faust, Einstein nebo...

A pro každého badatele je knihovna osobním královstvím, které má tajný místopis, a právě toto vnímání knihovny ovlivňuje způsob, jak je

její architektura vnímána veřejností. Není to místo pro výrazové prostředky architektury vyžadované velkolepými oslavami v opeře nebo v divadle – neboť po knihovně se nechce, aby sama propagovala ten velký okamžik, který má přitáhnout davy diváků v určený čas na představení. Srovnání mezi »plakátovou« fasádou pařížské Opery, která zve velké davy diváků, a jedinými dveřmi, které vedou do zdí obehnaného nádvoří Labroustovy Národní knihovny, je dostatečně jasné. Stojící jakoby v bezčase, masivní a opuštěná, tak knihovna čeká na náhodný příchod svých osamělých badatelů. Hledáme-li přiměřený tvar pro tento ambivalentní charakter knihovny, pak se nám vnucuje jistá zdrženlivost a trpnost, jakou popsal Adolf Loos, když říkal, že »budova by měla být navenek tichá a odhalit své bohatství až vevnitř«.

V určitém smyslu ale knihovna musí být oslavována i nad rámec povinnosti: její neodmyslitelný symbolický obsah musí být navenek jasně vyjádřen a patřičně veleben – něco ve smyslu klasické představy, že vnitřní význam určitého místa či instituce musí být markantní i navenek. V době, kdy neexistuje žádný univerzálně uznaný jazyk, jímž by se dala takováto abstraktní idea oslavit, je to velice citlivá záležitost. Rétorika, má-li být srozumitelná, vyžaduje veřejnou doménu sdílených hodnot a názorů. Že takováto doména v naší době chybí, si hořce povzdechl básník W. H. Auden, když psal, že »kdykoli moderní básník zvedne hlas, zní falešně«. A Paul Verlaine to řekl ještě příkřeji: »Zakroutili jsme krk rétorice«. Že by architektura coby veřejné umění měla trpět stejnými skrupulemi, je svým způsobem téměř protimluv, nicméně je to bohužel svízel naší doby. Pokus postmodernistů překonat tento fakt tím, že znovu rozezní formální harmonie 18. století, je stejně nepřesvědčivý, jako je opačná snaha abstraktních expresionistů nepřijemně nápadná. Příští generace snad najde autentickou rétoriku, ale my, kteří nemáme žádný společný jazyk, musíme postupovat velmi opatrně.

Aby taková oslava nevyzněla falešně, je nutné, aby byla pevně postavena na daných faktech té které instituce. U Britské knihovny je její symbolická role nejlépe vtělena do Královské knihovny. Když král Jiří III.

daroval národu tuto obrovskou sbírku, bylo jeho podmínkou, že její nádherné kožené a pergamenové vazby budou k vidění pro širokou veřejnost, nejen pro badatele. Svazky této sbírky byly tedy uspořádány do zabudovaných knihovních skříní v prostorách Britského muzea, kde identita této sbírky, jakkoli krásná, má jen pasivní charakter dekorací stěn a prostor, jež jsou určeny výstavám. V nové budově je sbírka umístěna v samostatně stojící struktuře, která je pozoruhodným objektem sama o sobě – je to šest podlaží vysoká věž z bronzu a skla, která se tyčí v celé nádheře kožených a pergamenových vazeb od suterénu až po šesté poschodí jako symbolické centrum celé budovy; náznak toho, že vychází až z hloubky podzemí, je zvýrazněn použitím leštěného černého mramoru kolem základny – odraz v mramoru vytváří prostředky iluzivní malby dojem klesání do nesmírné

hloubky. Tímto způsobem dokázala architektura sdělit návštěvníkovi v hlavní vstupní hale, že je zde přechováván obrovský poklad, skrytý zrakům.

Toto je příklad, jak může být knihovna oslavena i nad rámec povinnosti. Zcela po právu to připomíná typ budovy tradičně využívaný jako svatyně a je zde i jistá analogie se slavnou »Černou schránou« Kaaba v Mekce. Pro mě samého je ale velice důležité to, že je to primárně nástroj k použití, ne pouze aplikovaná rétorika. Je to oslava nádherně vázaných knih, tyčící se gesto, které oznamuje neviditelnou přítomnost pokladů uskladených v podzemí, a zároveň je to i často využívaný zdroj materiálů pro čítárnu vzácných knih naproti.

Symbol a použití jedno jsou.

foto \ www.bluffton.edu/~sullivanm/england/london/britlibrary/stjohnwilson2.html

Varšavská univerzitní knihovna – zkušenosti po prvním roce

Henryk Hollender

Varšavská univerzitní knihovna, která se po sedmdesát let snažila zlepšit uložení svých narůstajících sbírek, jež nyní dosahují téměř 2,5 miliónu položek, konečně 15. prosince 1999 otevřela svou novou budovu. Od hlavního univerzitního areálu této největší školy v Polsku ji dělí jen deset minut chůze. Dřívější univerzitní knihovna se skládala z knihovny hlavní a více než čtyřiceti katederních knihoven, jež na hlavní knihovně závisely především v oblasti automatizace a předplatného časopisů. Zatímco hlavní knihovna dostala šanci rozvíjet se dále v nové, moderní budově, knihovny jednotlivých kateder, jež byly před rokem 1999 velice rozdílné co do velikosti i kvality, zůstaly k lítosti mnohých tímto velkým krokem prakticky nezměněny.

O stavbě nové budovy bylo definitivně rozhodnuto v roce 1993, brzy poté, co knihovna byla informována, že Varšavská univerzitní nadace bude moci použít pro tuto vytouženou investici značnou sumu od Bankovního a finančního centra »Nowy Świat«, podniku zabývajícího se pronájem kancelářských prostor, který založila vláda v dřívějším sídle ústředního výboru komunistické strany. Zadání bylo zcela v rukou vedení knihovny, což byla v Polsku doposud nevídaná věc, a naštěstí do projektu nijak nemluvil organizační ředitel univerzity. Funkce Bankovního a finančního centra byla do značné míry spíše manažerská a knihovna ji hodnotila jako přínosnou, přestože to nakonec vedlo ke ztrátě některých prostor, jež byly původně plánovány pro knihovnu. Na tomto místě je nutné zdůraznit, že Centrum se nijak nepokoušelo ovlivnit vnitřní uspořádání zbylého knihovního prostoru.

Hlavním požadavkem knihovníků byla úložná plocha pro pět milionů položek a další plochy pro volný výběr s možností uložení dalších dvou milionů svazků. Volný výběr by byl vybaven židlemi a stoly, jež by poskytl pracovní prostředí srovnatelné se studovny. Navíc bylo zvýšeno množství individuálních studijních koutů na více než padesát, byly zbudovány dvě velké studovny. Budova byla kompletně zasilována, aby přístup k informacím byl umožněn online.

Abychom udrželi starou tradici knihovny jako přátelské instituce s osobním přístupem ke svým uživatelům a abychom zajistili lepší služby pro ty, kteří by se mohli cítit ztraceni mezi jednotlivými regály ve volném výběru, rozhodli jsme se, že zde zřídíme osm specializovaných poradních pracovišť se stálou službou knihovníků. Architekti, kteří se účastnili soutěže, se nadchli naším konceptem volného výběru, s nímž dosud neměli zkušenosti, a předložili porotě asi dvacet návrhů, z nichž byl vybrán projekt společnosti Budzyński, Badowski – Architekti. Architekti se vyjádřili, že

chtějí ukázat, jak jsou příroda a kultura propojeny, kladli též velký důraz na výtvarné prvky, které měly znázornit význam studia a též zásadního politického obratu roku 1989, který umožnil celý projekt. Také je potřeba zmínit, že navrhli nízkou stavbu, což byl požadavek představitelů města, kteří chtěli zachovat siluetu starého města na návrší a zbytku města při pohledu z druhého břehu řeky a z mostů.

A s čím tedy architekti přišli? Navrhli »město v parku«, knihovnu se zahradami na severní straně komplexu a na střeše, s rostlinami pnoucími se po bočních stěnách a s hlavním vchodem do knihovny schovaným ve skleněné pasáži pro pěší, jež má vstupy přibližně ze severu a jihu, takže na její západní straně je vstup do kancelářských prostor k pronajmutí a na východní straně vstup do samotné knihovny. Pasáž je rovněž plná rostlin, díky dobře nastavené klimatizaci zde nedochází ke skleníkovému efektu. Rastr budovy je 7,2 m na 7,2 m. Celá struktura je z armovaného betonu, hladkého pohledového betonu, skla, nerezavějící oceli a chemicky patinované mědi. Budova je vybavena klimatizací a roury nejsou skryty, což je věc, která se většině knihovníků velice nelíbila. Bílý zavěšený strop byl použit jen v čítárnách a v chodbách spojujících kanceláře zaměstnanců knihovny. Beton vévodí všemu. Většina podlah je kryta šedým kobercem a regály ve volném výběru jsou stříbřité, takže barva se do knihovny dostává až s knhami a s lidmi, kteří sem přicházejí.

Budova má čtyři nadzemní podlaží a dvě podzemní. Jejich hlavní funkce se dají shrnout následovně:

- \ 2. podzemní podlaží slouží jako parkoviště;
- \ 1. podzemní podlaží bylo navrženo jako konferenční centrum s nákupním střediskem, bylo však upraveno jako zábavní centrum s bowlingem;
- \ 1. nadzemní podlaží – přízemí: uzavřené sklady knih, akvizice, laboratoř pro konzervaci;
- \ 2. nadzemní podlaží – 1. poschodí: informační služba, výpůjčka, lístkové katalogy, volný výběr, technické služby, vedení knihovny a kanceláře národního řídicího střediska;

- \ 3. nadzemní podlaží – 2. poschodí: čítárna, čítárna nejnovějších čísel novin a časopisů, volný výběr, technické služby;
- \ 4. nadzemní podlaží – 3. poschodí: fond 19. století, zvláštní sbírky, výstavní sál.

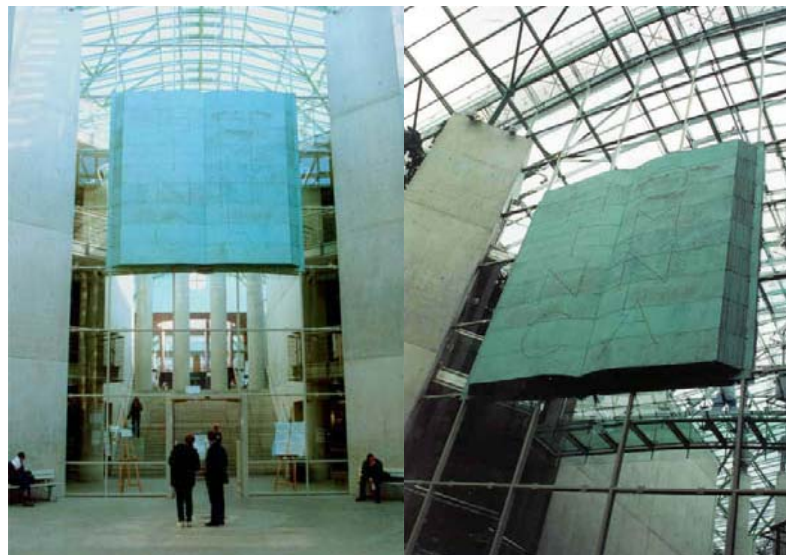
Hlavní hala je značně rozlehlá, nachází se uprostřed budovy a slouží jako hala s katalogy. Jednotlivá podlaží budovy nezasahují do otevřeného prostoru vysoké haly, jsou navržena jako galerie s regály knih. Na konci haly jsou galerie ukončeny lesklým zábradlím z nerezavějící oceli, které ještě více podtrhuje prostornost haly a umožňuje návštěvníkům ničím nerušený pohled skrz ně nahoru i dolů.

Hala s katalogy a čítárna jsou situovány na západovýchodní ose, jež je kolmá na pasáž, s denním světlem díky skleněné střeše nad halou a kopuli z plexiskla nad čítárnou. V místě křížení obou os je vstup do knihovny: je to brána ve skleněné zdi, za ní je elektronická brána, která chrání knihovnu před krádežemi. V přízemí je veřejnosti přístupná jen velká hala pro pořádání výstav a konferencí, šatny a restaurace. Do prvního poschodí vede obrovské schodiště. Tam, ve výšce 3,6 metru, se nalézá hala s katalogy, volný výběr přiléhá k severní a východní části budovy, dále je zde výpůjční pult, studentské oddělení krátkodobé výpůjčky s multiplikáty a s vlastním výpůjčním pultem, meziknihovní výpůjční služba a místnosti využívané poradní službou. Druhé poschodí, jež je ve výšce 7,2 m nad zemí, je přístupné po bočním šroubovitém schodišti, které je navrženo obdobně jako zábradlí i jako hlavní schodiště, jež se táhne podél osy budovy a vizuálně tak prodlužuje schodiště vstupní. Toto schodiště vede do čítárny a volného výběru. Nejnovější čísla novin a časopisů jsou umístěna v jihovýchodní části budovy, kde je i další cylindrický zdroj denního světla pro všechna podlaží kromě přízemí. Zbytek volného místa je zaplněn regály s knihami. V tomto poschodí je i počítačové oddělení, pracovny technické služby a vedení knihovny.

Třetí poschodí ve výšce 10,8 m je věnováno speciálním sbírkám. Jižní část, po pravici člověka vcházejícího do knihovny, je jakýmsi městem

ve městě: je to labyrint menších čítáren, pracoven, kanceláří a uzavřených skladů. Je zde i výstavní místnost, což je jediná prostora v knihovně, kam nemusí návštěvník vstupovat s kartou (magnetické karty jsou vydávány oprávněným uživatelům u informační služby v prvním poschodí, hned nad vstupem). Speciální sbírky jsou tyto: tisky, staré tisky, rukopisy, mapy, efeméra, hudebniny.

V severním křídle tohoto podlaží byl původně plánován volný výběr, ale rozhodli jsme se najít cestu, jak tuto část oddělit od zbytku knihovny, aby mohla pojmout nově zřízené sbírky 19. století. Již dlouho jsme cítili, že naše fondy z 19. století si zaslouží lepší umístění než v hlavních skladech a lepší způsob vyhledávání, než jaký umožňoval hlavní katalog. Během roku 2001 byla tato část knihovny ohrazena, aby tak umožnila bezpečné uložení materiálů z 19. století, které tam jsou soustřeďovány a nově uspořádávány. Až bude sbírka zcela uspořádána, bude badatelům umožněn

přístup dovnitř a budou se moci probírat materiály, jako je tomu ve volném výběru. Zatím mohou tyto materiály studovat pouze v čítárně, spolu s dalšími materiály pro prezenční výpůjčku.

Co se týče mechanického vybavení, funguje knihovna velmi prostě. Jsou zde pouze vertikální výtahy různých velikostí a pohyblivé schodiště spojující první a druhé poschodí. Zato vzhled knihovny je velmi impozantní. Na fasádě je v horní části obrovský nápis »Univerzitní knihovna«. Pod ním je osm velkých měděných panelů o velikosti čtyři krát sedm metrů, které představují říši vědění, historie a písemnictví. Jsou zde fragmenty z díla polského renesančního spisovatele Jana Kochanowského, z Platóna, ze staré ruské kroniky, z arabských a indických klasiků, z bible; je zde i notový zápis od skladatele Karola Szymanowského (jeden z pokladů této knihovny) a ukázky matematických vzorců. Hned za vstupem, na vrcholu schodiště, jsou čtyři monumentální sloupy se sochami (sochy z betonu

od Adama Myjaka) významných polských filozofů. Uživatel knihovny, který vstoupil na schodiště, si může připadat při průchodu mezi těmi sloupy poněkud nepatřičně, ale architekti říkají, že jde o symbol potíží spojených se vzděláváním se. Od tohoto bodu je již uspořádání knihovny velmi přehledné a jasné, což je ještě podtrženo velikými zavěšenými informačními panely označujícími jednotlivé oblasti ve volném výběru.

Knihovna poskytuje též bohaté a rozmanité zázemí pro společenské kontakty. Všude jsou počítače, na padesáti z nich mají uživatelé přístup na internet. Čtenáři se volně probírají knihovními sbírkami, řazenými podle klasifikace Kongresové knihovny, studují na devíti stech studijních místech nebo prostě sedí či leží na koberci. Někteří si hledají skrytý kout mezi uličkami regálů, jiní si vybírají dobré pozorovatelné na galeriích. Se zaměstnanci knihovny mohou konzultovat na mnoha místech budovy, knihovníci však nijak nedohlíží na pohyb čtenářů. Knihovna brzy získala pověst místa, které nabízí neformální, nicméně velmi studijní atmosféru. Navíc stavba sama jakož i pravidla a zvyklosti zavedené knihovnou podporují různé formy užívání.

Varšavská univerzitní knihovna už byla popsána na různých konferencích jako příklad knihovny budoucnosti, kde není uplatňováno pravidlo dělení na tři části. Část s kanceláři je nicméně oddělena od části pro veřejnost a má svůj vlastní vstup pro zaměstnance i zásobování z jižní části budovy a některé cesty uvnitř obslužné části budovy se nekříží s veřejnou částí. Na druhé straně však je filozofie vstupní části pochybená

a přináší problémy chodu knihovny. Vně vchodu do knihovny není nikde místo, kde by se vydávaly knihovní karty. Vchod sám je ale chráněn bránou a lidé z ochranky tam požadují po každém návštěvníkovi knihovní kartu. Jenže abyste tuto kartu získali, musíte jít nejdříve k výpůjčnímu pultu.

Základní informace o nové Varšavské univerzitní knihovně

Investor	Nadace Varšavské univerzity
Hlavní projekt	M. Budzyński, Z. Badowski – Architekti, Sp. z oo
Hlavní dodavatel	PORR International GmbH
Celková plocha	61 000 m ²
Technické prostory	12 300 m ²
Knihovní prostory	41 510 m ²
Objem budovy	260 300 m ³
Nadzemní podlaží	4
Podzemní podlaží	2
Počet registrovaných čtenářů	70 000
Počet zaměstnanců	250
Počet položek ve volném výběru	180 000 (prostor pojme 800 000)
Kapacita uzavřených skladů	2 500 000 položek
Speciální sbírky (včetně 19. stol.)	800 000
Vytápění	topení s umělým tahem
Osvětlení	Erco
Vertikální doprava	16 výtahů
Počítačová síť	ATM
Počítače	zasíťování optickými kabely, 360 Windows NT, 350 Mhz
Server knihovního systému	SUN 450 Solaris
Knihovní systém	VTLS 99
Celková cena	\$ 80 000 000

Někteří návštěvníci knihovny jsou tedy uvnitř vlastně podmíněně. A přestože kontrolujeme knihovní karty i při odchodu, je zde nebezpečí, že některý nevitáný návštěvník by mohl porušit knihovní řád, aniž by byl zaregistrován v naší databázi. Tento systém je taky dost těžko pochopitelný pro čtenáře. Z této chyby ale těžko můžeme vinit architekta.

Další problémy ovšem architekt zavinil. Skleněná střecha vypadá úžasně, ale v hale s katalogy je příliš mnoho světla a taky se světlo nepříjemně odráží na monitorech počítačů; za slunečného počasí se dají počítače v této oblasti využívat jen s velkými obtížemi. Po roce provozu bylo přijato rozhodnutí, že na počítače umístěné v hale budou instalována stínítka, ale žádná taková stínítka nebyla ani navržena, ani objednána. Stejně tak ve třetím poschodí bylo příliš mnoho slunečního světla v některých speciálních sbírkách, kancelářích a čítárnách. Tento problém se podařilo odstranit díky instalaci drahých žaluzií. V jiných částech architekt naopak nezajistil dostatek denního světla, ač se o to rozhodně snažil. Uživatelé taky nejsou nijak zvlášť nadšeni z toho, jak se v uličkách mezi regály rozšiřují světla pomocí fotobuňky reagující na pohyb: stálé rozsvěcování a zhasínání působí na mnohé rušivě.

Většina nábytku navrženého na míru se ukázala jako nepraktická. Skříňky s katalogy mají efektní šuplíky z oceli a plexiskla – jsou ale těžké a snadno se poničí pádem na zem. Transakcí mezi knihovníky a čtenáři moc neprospívají vysoké těžké betonové pulty se skleněnou deskou. V některých pracovnách není dostatek elektrického osvětlení, dokonce ani

v ředitelově ne. V knihovně mohlo být více toalet, kromě toho toalety, kde je jen jedna kabinka, nejsou zrovna nejlepším řešením (větší počet kabinek je pouze na toaletách v přízemí, hned u šaten). Navíc se toalety dost těžko hledají, tento problém se ale týká i většiny dalších míst, která jsou označena jen cedulkami: ukazuje se, že bílé symboly a písmena na šedém kovu nejsou příliš dobře viditelné. Šatny se ukázaly jako zcela nedostačující a budou muset být doplněny uzamykatelnými skříňkami – na ty už ovšem není dost místa. Co se týče klimatizace, trvalo dobře rok, než byl systém dostatečně vyladěn.

Knihovna přesto přitahuje stále větší počet uživatelů, v rušný den přijde více než 3 000 čtenářů. Většina z nich si knihovnu pochvaluje jako místo, kde se dá dobře pracovat a setkávat se se spolužáky. Zatím nemůžeme knihovnu posoudit v celé šíři. Teprve v březnu 2000 se otevřelo oddělení výpůjček a v létě 2000 pak byly do knihovny přestěhovány speciální sbírky. Je ještě potřeba ledacos zlepšit. Do knihovny přichází mnoho zahraničních návštěvníků, kteří budovu studují a sestavují přitom seznam vlastních požadavků na novou knihovnu ve své vlasti. Knihovna se také stala významnou architektonickou dominantou Varšavy.

foto \ http://bnwcd.bnw.uw.edu.pl/english/obuw_eng/galeria_eng.htm

město – univerzita – knihovna a architektura Univerzitní knihovna v Brixenu/Bressanone, Jižní Tyrolsko, Itálie

Franz Berger

*Univerzitní knihovna
Bozen/Bolzano*

Klaus Kempf

Bavorská státní knihovna, Mnichov

Regina Kohlmayer, Jens Oberst

architekti, Stuttgart

Úvod

Jižní Tyrolsko a jeho zvláštnosti

Kde leží Jižní Tyrolsko? Asi před rokem při podobné události, konkrétně na architektonickém semináři LIBER ve Varšavě, jsem se pokoušel odpovědět na tuto otázku tak, že jsem vysvětloval, že Jižní Tyrolsko a jeho hlavní město Bozen jsou přesně ve středu Evropy, jak tady vidíte. Ale když asi o dvě hodiny později Věra Vohlídalová uváděla svou přednášku o knihovně v Liberci, řekla: Bozen je možná ve středu Evropy, ale Liberec je v srdci Evropy. Po této zkušenosti se už snažím nezasazovat svou zem příliš do centra. Myslím, že víte, že Jižní Tyrolsko leží v severním výběžku Itálie, mezi Rakouskem a Švýcarskem.

Historické označení Tyrolska jako »země v horách« snad nejlépe charakterizuje moji zem. Už od doby »ledového muže« – před pěti tisíci lety – byly hory tím nejdůležitějším zdrojem štěstí i neštěstí lidí tohoto kraje.

Díky své geografické poloze na křižovatkách německy a italsky mluvících oblastí se tato jižní část historického Tyrolska stala místem střetávání jazyků a kultur. Obyvatelstvo této oblasti (460 000 obyvatel) se skládá ze tří lingvistických skupin: lidé, jejichž mateřštinou je němčina, tvoří 65 % obyvatelstva, lidé, jejichž mateřštinou je italština, tvoří 26 %, a lidé hovořící místním rétorománským jazykem ladin tvoří jen 4,5procentní menšinu. Ale téměř každý hovoří nebo alespoň rozumí dvěma úředním jazykům oblasti – italštině a němčině.

V roce 1972 získala »Autonomní provincie Bozen-Bolzano/Jižní Tyrolsko« rozsáhlou územní autonomii v rámci Itálie, zvláště v oblasti kultury, vzdělání, ekonomie a infrastruktury regionální důležitosti. V posledních letech se tato velká autonomie, zejména v oblasti legislativy a řízení, stala modelem regionální autonomie v Evropě, obzvláště pro oblasti ve východoevropských zemích, kde existují jazykové menšiny.

Jižní Tyrolsko je v současnosti ekonomicky prosperující region s minimální nezaměstnaností a vysokým příjmem na osobu. Ekonomika se dá charakterizovat jako středně velká s výhodnou směsicí ekonomických oblastí. Nejvýznamnějšími z nich jsou: osobitě zemědělství – zvláště ovocnářství a vinná réva, prosperující turistický ruch, tradiční obchod, silná řemeslná výroba a modernizovaný průmysl.

Hlavní město provincie je Bozen-Bolzano. Se svými téměř 100 000 italsky a německy mluvícími obyvateli je dnešní Bozen mnohojazyčné mezinárodní obchodní centrum. Historické kulturní centrum oblasti je Brixen/Bressanone, který je již několik století sídlem biskupství a tradičním centrem škol a kulturních institucí. Brixen má 17 500 obyvatel.

Založení univerzity v historickém a politickém kontextu

V nedávné historii Jižního Tyrolska, po anexi Itálií v roce 1918, můžeme rozlišit tři hlavní období:

- \ období fašistických represí v oblasti jazyka a kultury (1922–1945);
- \ období etnických konfliktů a politického kompromisu (1945–1992); v tomto období byl vypracován, schválen a uveden v činnost Autonomní statut provincie Bozen;
- \ období nového a rostoucího regionálního sebeuvědomování a sebevědomí, jež v roce 1997 vedlo k založení Svobodné univerzity Bozen-Bolzano.

Důvody pro založení univerzity

V tomto novém politickém kontextu hovořily pro založení univerzity tři faktory:

- \ první pokus o univerzitní reformu v Itálii na počátku devadesátých let

– zvláště pak reforma učitelství pro první stupeň základních škol na pedagogických fakultách – a zavedení univerzitních oborů pro mnoho profesí;

- \ možnost založit »svobodnou univerzitu«, to znamená univerzitu, která není řízena státem, ale je jím uznávána;
- \ velký nedostatek univerzitních absolventů v kraji.

Svobodná univerzita Bozen/Bolzano

– projekt evropského rozměru

Charakteristika bozenské univerzity

Svobodná univerzita Bozen/Bolzano je projektem evropského rozměru. Toto tvrzení bude zřejmější, uvážíme-li následující charakteristiku univerzity:

- \ přednášky jsou vedeny ve třech jazycích: v němčině, italštině a angličtině. Každý student musí dobře znát alespoň dva z těchto tří jazyků a musí mít alespoň základy v tom třetím;
- \ působí zde profesori, kteří přicházejí z různých evropských zemích a mají za sebou hodně mezinárodních zkušeností;
- \ přídavné jméno »svobodná« ve jméně univerzity znamená, že není řízena státem, ale soukromým subjektem. Studijní kurzy jsou nabízeny podle obecných státních regulí, nicméně všechno plánování a organizace probíhá na podnikatelské bázi. Univerzita je financována ze tří hlavních zdrojů: Provincie Jižní Tyrolsko, italský stát a soukromí sponzoři.

Hlavní koncepcí je: malá, ale krásná. V praxi to znamená koncentraci na malý počet dobře organizovaných fakult s jasně definovanými kurzy a důraz na studenty, kteří by měli mít optimální podmínky pro studium, měli by si zlepšit své jazykové znalosti a získat důležité kompetence v používání informačních zdrojů. V tomto kontextu hraje významnou roli univerzitní knihovna.

Umístění

Univerzita nabízí své kurzy na třech místech, která jsou dobře propojena univerzitní sítí: Bozen/Bolzano, Brixen/Bressanone a Bruneck/Brunico.

Fakulty

Hlavní město provincie Bozen/Bolzano je sídlem ekonomické fakulty, fakulty výpočetní techniky a v budoucnu přibude i fakulta designu. Kromě toho jsou zde i kurzy v ekonomice zemědělství a v průmyslovém strojírenství. Historické město Brixen/Bressanone hostí pedagogickou fakultu. V ekonomicky dynamickém městě Bruneck/Brunico sídlí fakulty ekonomiky a managementu turistických služeb.

Brixen: Studijní kurzy a jejich rozsah

Pedagogická fakulta nabízí následující studijní obory:

- \ učitelské kurzy;
- \ kurzy pro sociální asistenty a vychovatele.

Kromě toho byl Brixen už po století sídlem semináře s akademickými kurzy teologie. V současné době v tomto semináři sídlí univerzitní knihovna spolu s teologickou knihovnou.

Exkurz: Univerzitní reforma v Itálii v roce 1999/2000

Radikální univerzitní reforma, o níž se rokovalo v letech 1999 a 2000, má za cíl dovést italské univerzity na evropskou úroveň. Reforma zavádí:

- \ evropský třístupňový systém akademického studia (3+2+3);
- \ systém studijních kreditů;
- \ širší autonomii vytváření učebních plánů studia.

První fáze realizace univerzitní reformy začne v novém akademickém roce. Reforma se zaměřuje na studenty a zvyšuje tak prestiž univerzitních institucí, které podporují studijní aktivity, což je významná příležitost pro akademické knihovny.

Bozenská univerzitní knihovna v Brixenu: koncepce a prostorové uspořádání**Některé otázky koncepce univerzitní knihovny**

Univerzitní knihovna je především hlavním informačním centrem univerzity a celého regionu. Ale knihovna a její prostory by měly též sloužit jako místo společenských a kulturních setkání univerzitní obce, obzvláště pak studentů. Hlavním účelem knihovny by měla být podpora vzdělání a pomoc studentům i učitelům díky moderní a vysoce funkční infrastruktuře. Nová knihovna by měla být navržena a organizována jako takzvané »vzdělávací informační centrum«.

Co je vzdělávací informační centrum?

Graham Bulpitt, který je ředitelem jednoho z prvních vzdělávacích informačních center ve Velké Británii na Hallam University v Sheffieldu, definoval toto centrum jako »dynamické prostředí, jež integruje informační prostředky umožňující velkou škálu nezávislých i skupinových vzdělávacích aktivit«. Filozofie centra je v neposlední řadě i architektonickým a organizačním vyjádřením nové formy partnerství mezi knihovnou a dalšími částmi univerzity. Dnešní knihovna už nemůže být jen něco jako velký »sklad papíru«. Moderní knihovna musí být aktivním partnerem studentů i učitelů. Moderní univerzitní knihovna s filozofií vzdělávacího informačního centra tedy nabízí:

- \ »klasickou« knihovnu a informační služby; ale též
- \ výpočetní techniku;
- \ integrované (tradiční a digitální) služby »pod jednou střechou«; a dokonce
- \ (spolu s učiteli) výrobu mediálních produktů a vzdělání v oblasti médií.

4. Nová budova Bozenské univerzitní knihovny v Brixenu**Univerzitní zařízení v Brixenu**

Nové budovy univerzitního zařízení jsou vystavěny na místě původního hlavního autobusového nádraží blízko historického centra města, jejich poloha je tedy logisticky velmi výhodná.

Základní údaje projektu

Nová budova knihovny je plánována na zhruba 1 600 studentů a 1 000 dalších uživatelů z města a okolí. Knihovna by měla pojmout alespoň 92 000 svazků (převážně ve volném výběru) a měla by nabízet dostatek místa pro asi 220 různých a pohodlných studijních míst (s počítači i bez nich). A v neposlední řadě v ní též musí být kanceláře a pracovní místa pro deset zaměstnanců knihovny. Požadovaný využitelný prostor tak činí zhruba 1 570 m².

Prostorové uspořádání a požadavky na knihovnu

Naším požadavkem je budova, která bude plně vyhovovat nejrůznějším potřebám svých uživatelů a vizi univerzity, podle níž by mělo jít o místo pro studium, výuku i výzkum. Knihovna by měla být

- \ otevřená a dostupná;
- \ funkční a přehledná;
- \ flexibilní;
- \ vzrušující.

Nová budova by měla především odpovídat jedné z vůdčích idejí o koncepci knihovny, takzvanému principu »nakupování pod jednou střechou«. Uživatel by měl najít všechny knihovní služby (klasické i digitální) pod jednou střechou a na jednom přístupovém místě. Navíc by knihovna měla být co nejvíce otevřená jiným centrálním službám univerzity, jako jsou přednáškové sály, seminární pracovny, studentský sekretariát a kavárna nebo studentská restaurace. Další myšlenkou, jak už jsem se zmínil výše, je nabídnout uživatelům v nové budově velké množství a různorodost studijních míst. Dnes máme v knihovně nejen nejrůznější a technicky dokonalá média, ale přichází sem i velmi různé typy uživatelů a studentů, tudíž je zde zapotřebí různých typů studijních prostředí pro různé styly učení a práce. Nová budova bude muset naplnit všechna tato očekávání.

Architektonická soutěž na nové univerzitní zařízení

V roce 1998 se uskutečnila architektonická soutěž, která byla vypsaná jako takzvaný evropský tendr s 85 účastníky. První místo neobsadil nikdo. Druhé místo získal projekt architektů Jense Obersta a Regíny Kohlmayer ze Stuttgartu, kteří byli též pověřeni projektem nové knihovny.

Některé architektonické charakteristiky projektu

Stavění v horách

Na počátku 20. století napsal slavný vídeňský architekt Adolf Loos o stavění v horách: *»Nesnažte se stavět nic malebného. Stavějte nejlépe, jak to dokážete. Hovořte s místními svým vlastním jazykem.«* Říkal, že příroda toleruje pouze pravdu. Není to tedy ani tak otázka stylu nebo typu, ale spíše otázka respektu: Všimněte si, jaké formy používají pro stavby místní lidé. Je velice důležité dívat se na původ formy.

Dle našeho mínění je to právě díky úrovni architektů jako Zumthor, Caminada, Olgiati v Graubündenu (Švýcarsko), nebo Eberle, Baumschlager, Lorenz či Köberl v Severním Tyrolsku (Rakousku), že v posledních deseti letech vznikla v Alpách takzvaná regionální architektura. Ale jejich úspěch je vázaný na dané místo.

Stavění v Jižním Tyrolsku

Narozdíl od severního Tyrolska nebo Graubündenu v jižním Tyrolsku nenajdete žádnou moderní architekturu od doby Luise Welzenbachera a Franze Baumanna, kteří tvořili v prvních třech dekadách 20. století. Jejich schopnost sloučit rozpor prostoru a programu jim umožnila novou interpretaci (v duchu Loosových myšlenek) místní architektury. Tento kritický odstup ke všemu, co označujeme jako »vlast«, se ztratil v letech fašistických represí a etnických konfliktů.

Stavění v Brixenu

Zvláště ve městě, jako je Brixen s jeho církevní minulostí, je absence moderního ducha citelná. Je důležité si uvědomit, že až do dnešního dne spočívala identifikace obyvatel s městem na církvi a jejích symbolech. Pro město, kde veškeré vzdělávací systémy byly po více než 900 let utvářeny církví, bude zřízení svobodné univerzity významným počinem.

Bude též důležité, že v jediné budově bude v blízké budoucnosti studovat a pracovat více než 1 600 lidí. To je více než 10 % počtu obyvatel celého Brixenu. Toto byly ve zkratce obecné podmínky, když jsme začali práci na projektu pro soutěž na Svobodnou univerzitu v Bozenu pro Brixen v roce 1998.

Stavba nové univerzity

Nejdříve jsme studovali samotné místo. Prohlédli jsme si historické struktury, budovy, krajinu, jak tady lidé žijí. Zjistili jsme, že základní vzorec tohoto města je založen na kompaktní mase domů s jemným rastrovím hustých uliček a prostorných náměstí. Atmosféra je tu velmi vzrušující. Celé město jako by bylo pod stálým tlakem. Každý detail hned vyvolává reakci. Například stinné arkády, které chrání před bouřkou, ale zvláště v Itálii spíše před sluncem. Slunce a stín se v těchto malých uličkách neustále mění během dne, takže jsme stejné místo pozorovali v různých dobách. V protikladu k hustým uličkám je zde velice prostorné náměstí, z něhož je krásný pohled na úchvatnou krajinu v okolí, kde se tyčí hory až do výšky 2 500 m.

Dalším důležitým a docela překvapivým aspektem bylo, že jsme našli jenom dvě samostatně stojící budovy: Hofburg a Seminář. Obě coby monumentální výrazy síly a moci církve.

Když jsme studovali místo pro novou univerzitní budovu, které bylo užíváno jako hlavní autobusové nádraží, byli jsme zklamáni. Byla zde jen různorodá a bezvýznamná architektura. Původní topografie místa nebyla viditelná. Byla to víceméně architektonická poušť v samém srdci Brixenu. Od této chvíle jsme začali přemýšlet o architektuře s dvěma otázkami v mysli:

- \ Může se existující struktura historického centra města stát modelem pro nové univerzitní prostory?
- \ Může se budova Svobodné univerzity v Brixenu stát novou dominantou města?

Domnívali jsme se, že nová budova musí mít prostotu a přehlednost, jež poukázá na mimořádný význam nové univerzity na tomto zvláštním místě. Čtverec je silná geometrická forma, která dokáže vyjádřit, jakou důležitost by tato nová budova měla mít ve společenském i městském kontextu. Zároveň jsme rozdělili prostor podle funkcí – na vnitřní část zvanou centrum, která představovala veřejnou oblast, a vnější část zvanou prstenec, kde budou umístěny seminární pracovny a kanceláře.

Vnější část, tři podlaží vysoká, začíná v prvním poschodí, takže můžeme přízemí použít coby naši interpretaci tématu historické arkády. Tento architektonický element ještě podpoří otevřený a veřejný charakter této univerzity. Centrum má pět podlaží. Každé podlaží je založeno na obdobné struktuře. Čtyři malé chodby protínají hlavní schodiště uprostřed budovy a za nimi jsou čtyři velké místnosti. A každá z těchto místností má tedy svou vlastní adresu, jako domy v ulici.

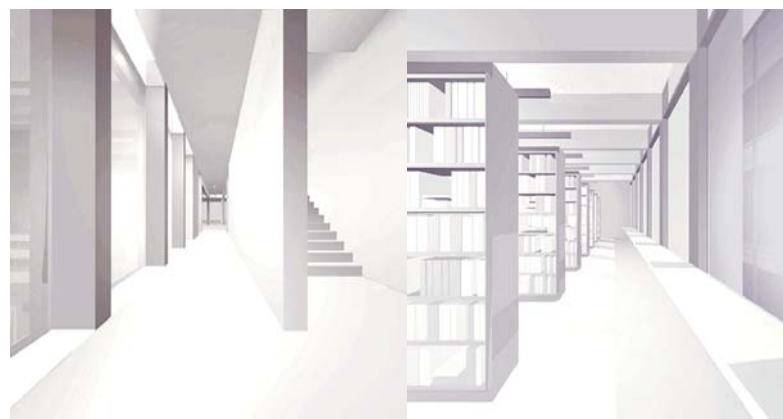
Přestože je budova velmi kompaktní a komplexní, podaří se nám dostat denní světlo do všech místností. Je to díky tomu, že mezi prstencem a centrem jsou čtyři nádvoří, kde bude světlo i vzduch. Tato nádvoří jsou dalšími architektonickými prvky, jež budou připomínat atmosféru, kterou jsme objevili v malých uličkách Brixenu.

Nová knihovna

Knihovna je integrovanou, ale naprosto autonomní součástí budovy se svou vlastní infrastrukturou a je řešena vertikálně ve všech pěti poschodích. Dům v domě. Do knihovny můžeme vstoupit v přízemí dvěma vchody: zevnitř budovy poblíž dvou velkých veřejných sálů a velké auly nebo – v duchu našeho konceptu otevřené a veřejné univerzity – z nádvo-

ří. Na tomto podlaží budou umístěny všechny hlučné funkce s vysokou frekvencí čtenářů: informační pult a výpůjční oddělení, informační oblast, kde je OPAC a multifunkční počítače, dále oddělení učebnic a rezervací, noviny. Když sejdemle dolů, najdeme mediatéku a volný výběr CD. Tato část je v podzemí, ale má denní světlo. Světlo sem dopadá z nádvoří přes zasklenou světelnou studnu. Stejně tak studijní místa podél vnějších stěn jsou osvětlená.

Při cestě vzhůru do prvního a druhého poschodí, které je rozčleněno obdobným způsobem, čtenář najde pohodlný otevřený volný výběr se studijními místy. Ve třetím poschodí je umístěna velká studovna s individuálními studijními kouty a seminárními pracovny, které budou sloužit hlavně malým samostatně organizovaným skupinkám. Na vrchním podlaží knihovny je klidová zóna, kde jsou kromě knihovny i střešní zahrady. Zaměstnanci knihovny mají jen šest kanceláří, které jsou umístěny zvlášť v prstenci ve třetím podlaží, poblíž kanceláří sekretariátu fakulty. Zvláštní vchod umožňuje zaměstnancům knihovny dostat se na pracoviště kratší cestou.

Pár slov o fasádě. Budou zde dva typy fasády. První je z nádvoří. Je průhledná od země až ke stropu ve výšce 3,5 m se zabudovanou slunečnicí clonou. Druhá, vnitřní fasáda podél chodeb, je podobná, ale je jen průsvitná, jako japonské papírové stěny. Dobře se zde bude pracovat s notebooky.

Závěr

Samozřejmě že projekt stavby Svobodné univerzity v Brixenu není přenosný na jiné projekty. Ale to by u architektury ani nemělo být. Koncepce stavby této nové univerzity vychází ze zvláštního charakteru a atmosféry Brixenu, což nám zároveň dává odpověď na programovou otázku: Jak stavět novou univerzitu s novou knihovnou v kontextu historického okolí? A odpovědí bude – podobně jako když stavíme v horách.

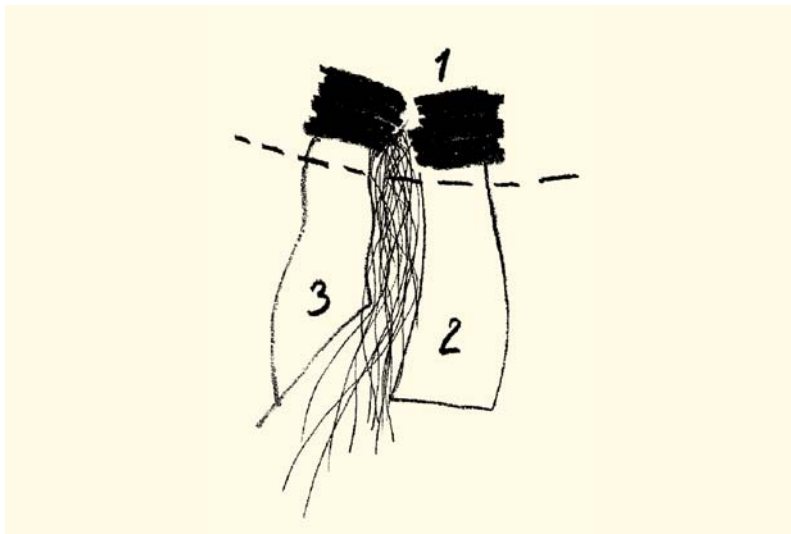
Moravská zemská knihovna v Brně

**Tomáš Adámek,
Petr Benedikt**

Urbanistické řešení

Nová budova Moravské zemské knihovny stojí na rohu Kounicovy a Hrnčířské ulice v Brně.

V kontextu okolní zástavby je budova posazena mezi vysoké školy a koleje na hranu hlavní městské třídy. Hlavní vstup je situován z Kounicovy ulice v návaznosti na budoucí odpočinkovou zónu mezi vstupním prostorem a vodní plochou lemující objekt z východní a severní strany. Ve výhledu dopravního řešení lokality má být před budovu nebo do její blízkosti umístěna trolejbusová zastávka doplňující koncentraci činností. Pro podporu cyklistické dopravy je podél Hrnčířské ulice zbudována cyklistická stezka a před budovou pro návštěvníky a v budově pro zaměstnance jsou situována parkovací stání pro kola. Nedílnou součástí urbanistické koncepce je návrh zeleně v okolí objektu. Při návrhu objektu byla respektována stávající zeleň a státem chráněný topol byl impulsem k tvarovému uspořádání skladištních věží, které respektují jeho dominantnost. Doplnění stávajících stromů podél ulice Hrnčířské do kompaktní lipové aleje je přirozeným vyústěním rostlé konfigurace. Návrh řady stromů je významovým propojením komunikačních prostor před budovou s vnitřním atriem tvořícím dvorní zahradu knihovny. Transparentní prostor foyeru mezi atriem a městským prostorem je věnován komunikaci a slouží k propojení všech prostor pro návštěvníky.

Základní idea

Základní idea je založena na jednoduché symbolice solidního, nezničitelného, tak trochu tajemného zdroje a z něj vyvěrajících proudů informací. Tyto proudy se klikatí tak jako cesta za poznáním, která není vždy přímá.

Důležitým motivem byla snaha o to, aby se funkce a provoz budovy projevil na jejím vnějším vzhledu. Objem je tedy členěn na čtyři základní prvky, z nichž každý obsahuje ucelenou provozní část. Nezničitelný zdroj zde představují dvě skladové věže, zvlněné proudy jsou tvořeny jižním křídlem kanceláří, středním volným komunikačním a odpočinkovým prostorem a severním křídlem studoven.

Vztah k okolí

Tvarování jednotlivých prvků navazuje na okolní zástavbu: skladové věže mají obdobně jako přilehlá budova právnické fakulty lapidární tvar hrano-

lu a svým charakterem také reagují na výškové stavby na nám. Manželů Curie. Čela křídel a vstupní část dávají průčelí do Kounicovy ulice vertikální charakter, který je zde kontrastní k okolním budovám s převážně horizontálním členěním a proporcemi. Zkosené čelo křídla kanceláří akcentuje nároží a zároveň navádí návštěvníky k hlavnímu vstupu, který je zdůrazněn stříškou tvořenou třemi červenými deskami.

Úspory energie

Budova je koncipována tak, aby byla minimalizována energetická náročnost jejího provozu, což se, především díky využívání sluneční energie, výrazně promítlo do základní architektonické koncepce. Jižní fasády obou křídel mají průběžná pásová okna a předsaženou prosklenou stěnu tvořící vzduchový sluneční kolektor, severní fasády jsou naopak uzavřenější, jejich prosklení je mnohem menší.

Výškové uspořádání vnějších prostorů

Pro propojení jednotlivých funkčních celků bylo důležité sladění výšek navazujících prostorů, které měly mít dle zadání různé výšky. Řešení navíc komplikoval požadavek zpřístupnění skladů pro čtenáře. Výsledkem je tedy sjednocení výšky kanceláří a skladů (hygienické minimum pro světlost výšky kanceláří) a volba dvojnásobné výšky pro studovny, přičemž vložený ochoz navazuje na mezilehlé podlaží skladů a kanceláří. Tímto uspořádáním odpadla složitá vyrovnávací schodiště.

Pro čtenáře, který nepřijde do kontaktu se zázemím, se tedy jeví budova jako čtyřpodlažní. Každé vysoké podlaží obsahuje jednu hlavní studovnu. Toto vnímání je podpořeno několika formálními prvky: hlavní schodiště má řazena dvě ramena za sebou, plným zábradlím jsou ve vstupní hale zdůrazněna hlavní podlaží jednotlivých studoven a okna na severní fasádě budovy výškově odpovídají výšce studoven.

Materiálové řešení

Pro konstrukce a povrchy byly použity materiály, které mají nějakou souvislost s přírodním prostředím a nepůsobí na první pohled uměle. Použité materiály jsou v maximální míře ponechány ve své přirozené podobě bez krycích povrchových úprav tak, aby vynikla jejich výtvarná kvalita a vytvořily příjemné prostředí pro studium.

Jižní fasády křídel mají na vnitřním plášti kombinaci dřevěných oken a obkladu z cementotřískových desek. Severní fasády mají svislé lezeny (severní křídlo z pohledového betonu, jižní křídlo ze dřeva), mezi kterými je část pole obložena dřevěnými prkny a část omítnuta, okna mají opět dřevěné rámy. Čelo jižního křídla je obloženo nerezovými kazetami a čelo severního křídla pískovcem. Skladové věže jsou omítnuty hladkou omítkou.

Podlahy ve vstupní hale jsou vydlážděny tmavou žulou. Podlaha v atriu má na povrchu pískovec stejně jako navazující stěny v hale.

Dřevěné prvky v interiéru jsou především z hrůšky. Na podlahách ve studovnách je položen koberec, který má v každé studovně jinou barvu. Omítnuté čelní stěny a sloupy ve studovnách jsou natřeny světlou šedou barvou (měly být z pohledového betonu), ostatní bílou.

Interiér

V interiéru je odstupňován charakter jednotlivých prostorů, od rušného vnějšího až po klidný studijní.

Vstupní hala je řešena jako volný, přehledný a prosvětlený prostor, maximálně opticky propojený s exteriérem před hlavním vstupem i atriem. Iluze propojení je podpořena motivem vnitřního vodopádu navazujícího na bazén s proudící vodou v atriu. V malém bazénku pod vodopádem stojí na pískovcovém podstavci bronzová socha, která stávala v kašně uvnitř studovny v původní budově MZK, a je tedy určitým symbolem kontinuity.

Atrium

Mezi oběma křídly vzniklo atrium sloužící jako odpočinkový prostor, který je pojat jako malá abstraktní krajina. V členění se zde v drobnějších

měřítku projevuje opět princip zvlněných proudů. V severnějším prostoru, který je méně zastíněn, je souvislý pás zeleně, v jižní části je klikatící se bazének s proudící vodou a přes tento potok vede dřevěná lávka ke dvěma pískovcovým stupňům, sloužícím k sezení.

Studovny jsou umístěny do vysokých, půdorysně mírně zvlněných prostorů, které mají po celé délce jižní strany vložený ochoz. Prostory jsou dostatečně univerzální na to, aby mohly reagovat na případný jiný způsob provozování knihovny, vynucený vývojem informačních technologií. Do interiérů studoven se promítá základní proudová koncepce. Jednotlivé proudy jsou zde vytvořeny řazením základního stavebního prvku interiéru – příčných svislých desek. Svislé desky tvoří nosné sloupky, čela stolů, výčnělky na regálech a zábradlí ochozu. Pravidelný, monotónní rytmus je zvolen tak, aby co nejméně narušoval soustředění při studiu. I při dodržení zmíněného rytmu vznikají ve studovnách různé typy studijních míst:

hromadné u velkých stolů ve vysokém prostoru, menší skupiny pod ochozem a na ochozu.

Dispoziční řešení

Ze vstupního foyeru, které je otevřeným prostorem přes všechna nadzemní podlaží, jsou přístupné studovny a půjčovna v severním křídle, konferenční sál, knihkupectví, kopírovací služba, kavárna a prostory v jižním křídle budovy knihovny. Jižní křídlo budovy je věnováno kancelářským prostorům a v sousedství foyeru jsou umístěny specializované studovny pro velké formáty, multimedia a staré tisky. Na protilehlou část prostorů studoven a kanceláří navazují sklady knih ve věžích. Mezi věžemi je situováno samostatné vertikální komunikační jádro sloužící pohybu mezi sklady a ústící do zásobovacího uzlu v 1. PP. Pomocné provozy, knihařské dílny a parkování pro 96 vozů jsou umístěny ve třech suterénních podlažích budovy MZK.

Stavební a konstrukční řešení budovy

Konstrukčně je stavba monolitickým skeletem dle projekčního řešení uloženým na základové desce doplněné v průběhu výstavby vrtanými pilotami. Vodorovné ztužení železobetonové konstrukce zajišťují tuhá jádra, průběžné solitérní stěny a samotné sloupy skeletu. Dilatačně je budova rozdělena jen v nadzemní části, kde tvoří samostatné dilatační celky skladové věže archivu, jižní kancelářské křídlo je propojené foyerem se severním křídlem studoven.

Stavební konstrukce zejména obvodových konstrukcí jednotlivých částí objektu jsou uzpůsobeny požadavkům na kvalitu vnitřního prostředí a respektují vztah ke světovým stranám. Skladové věže jsou po obvodě stavby mezi železobetonovými deskami s hřibovými hlavicemi na sloupech vyzděny z lehkých bloků Ytong a opatřeny oboustrannou omítkou. Technické vybavení skladů je soustředěno do středu dispozice a je společné vždy pro dvě patra archivů. Jižní i severní křídlo na deskách se skrytým průvlakovým systémem jsou na jižních fasádách osazena pásovými okny za předsazenou dvojitou solární stěnou. Meziokenní parapety jsou vyzděny z bloků Ytong. Na vnější straně jsou parapety obloženy deskami Cetris a v interiéru navazují na průběžný parapetní pás pro volné vedení technických instalací. Severní fasády jsou opatřeny okny v masivnější ytongové stěně se zasklením $k = 1,5$ se zvukovou neprůzvučností 36 dB, což vytváří odpovídající zvukovou bariéru mezi studovnami a hlukem z Kounicovy ulice. Budova je v části skladů knih plně klimatizována včetně kontroly vlhkosti. Prostory pro návštěvníky a kancelářské prostory při jižní fasádě u obou křídel objektu jsou autonomně klimatizovány systémem FCU. Kanceláře na severní fasádě, tedy směrem do atria budovy, jsou větrány pouze přirozeně okny.

Pro úspory provozní energie byly užity tyto metody:

\ Orientace ke světovým stranám

Dvě hlavní křídla jsou delší stranou orientována na jižní stranu tak, aby absorbovala co nejvíce slunečního záření. Jižní fasády obou

křídel mají průběžná pásová okna a předsazenou prosklenou stěnu, tvořící vzduchový sluneční kolektor, a severní fasády jsou naopak uzavřenější, jejich prosklení je mnohem menší.

\ Jižní zdvojení energetické fasády

Předsazená skleněná fasáda je záchytnou zónou sloužící pro snížení tepelných ztrát z přilehlých vnitřních prostorů. Dále slouží jako vzduchový kolektor, do něhož se dole nasává vzduch a ohřátý se nahore jímá do kanálu, kterým se přivádí do systému vzduchotechniky. V letním období lze fasádu otevřít díky otočným lamelám rovnoměrně rozmístěným po celé její ploše. Přehřívání jižní fasády zabraňují pevné vodorovné slunolamy podél vnějšího pláště a pohyblivé žaluzie před vnitřním pláštěm.

\ Přirozené větrání

Ve skladech je možné nouzově využít větrání malými okénky ve fasádě s odtahem prostředním svislým kanálem.

Obě křídla mají možnost příčného provětrávání okny severojižním směrem, což lze využít především pro noční předchlazení v letním období. Ochlazování pomáhají vodní plochy podél severní fasády a v atriu.

Prosklená vstupní hala má dole přívodní kanál pro venkovní vzduch a nahoře otevírací okna, přičemž vzhledem k výšce prostoru lze využít komínového efektu.

\ Nasávání čerstvého vzduchu přes akumulaci komoru pod budovou

V zimě se vzduch nasávaný do vzduchotechniky mírně předeřeje, v létě naopak mírně ochladí.

\ Ohřev TUV slunečními kolektory

Svislé sluneční kolektory jsou zabudovány do jižní fasády.

\ Využití měření a regulace pro optimální sladění všech zdrojů energie.

liberecká knihovna svědectvím možného

Radim Kousal

Technická univerzita v Liberci

Věra Vohlídalová

Krajská vědecká knihovna v Liberci

Veřejně přístupná knihovna je neodmyslitelnou součástí občanských služeb, tedy infrastruktury města, regionu. Knihovna je pamětí a obrazem společnosti, ve které působí a poskytuje svoje služby. Bez knihovny není škola, vzdělání, informace. Knihovna je i místem setkání a komunikace, místem se sociálním zázemím, a tedy i prevence patologických jevů ve společnosti.

Knihovna století, do kterého jsme vstoupili, je všeobecné informační, vzdělávací a kulturní multimediální centrum. Stavby knihoven jsou ve vyspělých demokratických státech předmětem programů vlád a nabídka služeb knihoven odpovídá rozvoji informačních technologií, stupni vývoje nosičů informací a nárokům jejich uživatelů. Takové centrum se podařilo postavit v Liberci – je první stavbou pro veřejnou knihovnu této velikosti po více než sedmdesáti letech u nás. Tak je hodnocena především převážnou částí uživatelů. Jistě není možné říci, že nenarazila na potíže nebo že je bez chyb. Rizika, která jsme podstoupili my, by neměla provázet nikoho, kdo jde do realizace stavby nyní, nebo dokonce teprve o ní uvažuje. Přes všechny potíže začátečníků je výsledkem naší práce vskutku zdařilá a jedinečná kompozice knihovny v trojjediné funkci univerzálního prostoru pro kulturní, vzdělávací a informační a knihovnické služby regionální, městské i vědecké knihovny.

Přes počáteční podporu zřizovatele i zajištění financí nebylo možné se opírat o jakýkoli schválený koncept v této oblasti u nás, což nás vrhlo do pozice průkopníků. Osamělost, změna postojů zřizovatele, nevěle připustit opodstatněnost výstavby v našem regionu brzdila, brala motivaci,

posouvala celý akt do pozice boje o finance i o pomoc a pochopení. Poučení z toho rádi poskytneme. Dnes je možné opřít se alespoň o část legislativních norem, ale i o vládou schválený dokument »Kulturní politika«, o programy VISK, připravuje se norma o veřejných službách apod.

Nejdůležitějšími předpoklady kromě zajištění financí pro výstavbu knihovny jakéhokoli typu nebo velikosti jsou absolutně jasně stanovená koncepce (filozofie služeb knihovny) a cíl opřené o charakter knihovny, její uživatele, okruh působnosti a úkoly zřizovatele včetně jeho závazně deklarované podpory. Absence těchto předpokladů se může stát osudnou pro realizaci stavby.

Neméně důležitou součástí konceptu stavby, stavebního programu opřené o podrobné studium staveb příslušného typu, prognózu vývoje je důkladná studie proveditelnosti. To jsou nutné podklady pro budoucího tvůrce díla – architekta. To znamená myslet desítky let dopředu! Ten se musí ztotožnit s předloženým programem, musí se seznámit s rolí příslušného typu knihovny, její úlohou a službou uživatelům a trendy v oblasti informačních a vzdělávacích služeb. Projektant je závislý na zpracovanosti vize o službách a provozu citlivého organismu knihovny, a to včetně organizační struktury budoucí knihovny a jejího informačního systému pro uživatele. Zástupci knihovny musí být připraveni respektovat představy architekta, ale trvat na základních mechanismech provázejících moderní centrum vzdělání a informací se všemi důležitými vazbami na moderní prezentaci i zabezpečení fondů i domu či prostor, aniž by byl pro uživatele zvlášť složitý. Prioritou je provázanost uživatelských a obslužných prostorů, včetně prostorů skladových, pokud se s nimi počítá. (U veřejných knihoven v zahraničí díky fungující meziknihovní službě sklady knihovny nemají.) Respekt vůči uživatelům, jejich potřebám je prioritní pro knihovnu i projektanta. U nás to byla především flexibilita, transparentnost a jednoduchost a variabilita prostorů, vlnitost a pohodlí interiéru a respekt k individuálním potřebám uživatele či návštěvníka (např. simulace klasické studovny, pracovny pro uživatele, dobrý a variabilní informační systém).

Jsem přesvědčena o tom, že důležitým předpokladem je i jistá specifická jak knihovny, tak jejího architektonického ztvárnění. Každá knihovna, zejména veřejná, by měla něčím zaujmout – službou, fondy, prostorem, umístěním nebo architekturou. To se nám, díky jedinečnosti spojení se synagogou i vazbou na historické fondy Bücherei der Deutschen zdařilo. To nechť je na zvážení potenciálních knihovnických stavitelů.

Po výběru architekta a dodavatele stavby i inženýrské činnosti musí následovat souhra všech zúčastněných včetně stavebních profesí a pravidelnost konzultací a kontrol v průběhu realizace.

Naše zjevné chyby po spuštění provozu:

- \ boxy pro samoobslužné uložení svrchních oděvů nebo zavazadel jsou k neupotřebení;
- \ klíčové hospodářství z hlediska zabezpečení fondů i mobiliáře a protipožární ochrany se nepovedlo – je příliš složité;
- \ osvětlení je na mnoha prostorech plošné, nemá více okruhů;
- \ zádveří profukuje – umístění informačního pultu již nelze měnit – půjde o náklady navíc;
- \ umístění počítačů s ohledem na hygienická pravidla (záření, stínění ...).

Novostavba knihovny vzbudila pozornost svou jedinečnou kompozicí nejen v regionu, pro který byla určena. Vešla do povědomí široké naší i zahraniční veřejnosti v letech výstavby (1996–2000) jako »stavba smíření«. Je zaštitěna dvěma prezidenty – naším a německým, a to pro symboliku, jež ji provází: byla financována investory, z nichž mezi největší patřily český stát a Evropská unie, německý stát a Česko-německý fond budoucnosti; symbolicky se vrací k někdejší symbióze soužití české, židovské a německé kultury, stává se symbolem tolerance a mezilidské komunikace; stojí na pozemku, kde stála jedna z největších synagog střední Evropy vypálená nacisty za Křišťálové noci (9. 11. 1938), kterou navrací v podobě malé modlitebny vetknuté kamenným symbolickým trojhranem (polovina Davidovy hvězdy, ale i tyto tři kultury trojzemí hraničního regionu Liberecka) do subtilního skeletu budovy knihovny. Umístění budovy v horním centru

města navazuje na urbanistickou koncepci řazení významných budov města (radnice, divadlo, knihovna, objekt univerzity), a umocňuje tak její význam pro město a jeho občany. Průčelí knihovny, jemuž vévodí mediální stěna, je obráceno do polouzavřeného náměstí (s výhledem na radnici a divadlo), ze kterého se vstupuje do knihovny a do židovského kulturního centra s modlitebnou. Spodní část objektu nabízí veřejnosti kryté parkoviště a knihovně depozitáře a technické zázemí.

Stavba byla zařazena do projektu Deset století architektury ČT a Pražského hradu.

Jak oslovuje uživatele nebo návštěvníky a jak se záměr postavit opravdový dům sloužící lidem podařil, vyjádřila výstižně redaktorka Přítomnosti Irena Reifová: »Novostavba SVK v Liberci je omamným čtenář-

ským zážitkem. Kromě knih tu totiž můžete dlouhé hodiny číst i knihovnu samotnou. Ač umístěna v městě pod Ještědem, připomíná operu v Sydney. A stejně jako na břehu oceánu i tady lze snít. Třeba o ideální společnosti otevřené všem, o světě, kde je každý vítán, protože jeho heslem je být »veřejný«. Liberecká knihovna je velký dům s interiérem postmoderního paláce, v nichž obvykle vidáme kapitány tohoto světa. Pouze s tím rozdílem, že knihovna je tu pro paní s nákupní taškou i pro ošuntělého studenta... Je to myšlenka knihovny pro nové tisíciletí v trojrozměrném vyjádření. Myšlenka, která účel a možnosti využití knihovny zcela redefinuje, neboť ji povyšuje na prostor nově přičtený k již existující veřejné sféře. Knihovna v tomto pojetí není pult, kde dostanete vyžádaný komínek knížek a rychle pryč, ale obří pavilon inteligentní komunikace volného času.«

fenomén Městské knihovny v Praze

Jaroslava Štěrbová,
Městská knihovna Praha

Ústřední knihovna hlavního města Prahy je stavbou na svou dobu nejen účelnou, ale i esteticky působivou a patří bezesporu k dobrým počínům československé architektury konce dvacátých let 20. století. Architektu F. Roithovi se ve spolupráci s ředitelem knihovny dr. J. Thonem podařilo dát této v Československu první budově postavené pro knihovnu velkolepou koncepci. Účelně řešené prostory pro základní i specializované činnosti knihovny dlouho vyhovovaly jak rozšiřujícím se službám, tak i potřebám rostoucí sítě...

Historie vzniku MK – instituce i budovy na Mariánském náměstí

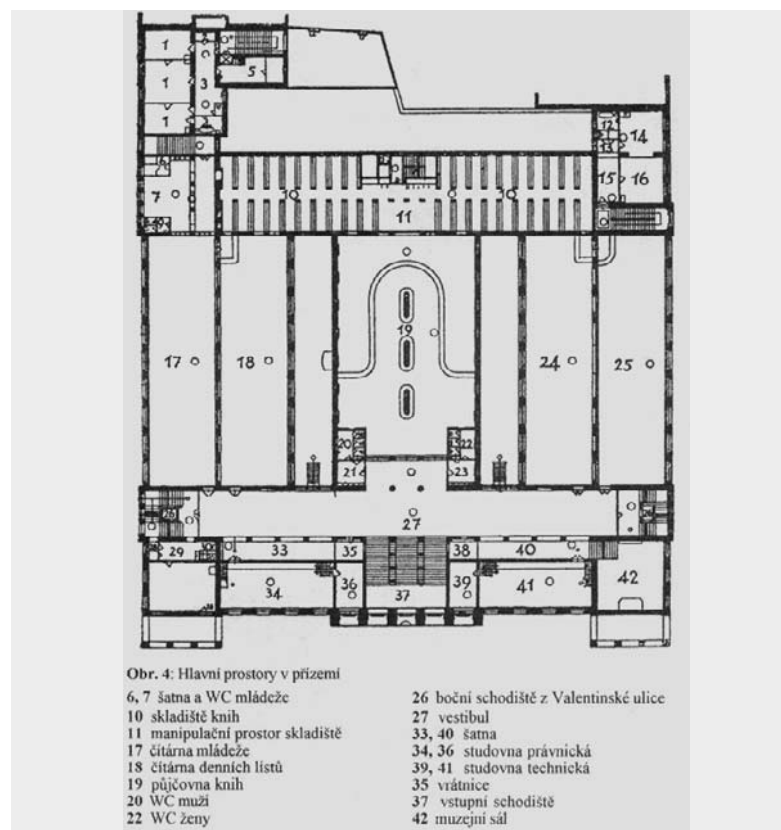
- 1. červenec 1891** \ Veřejná obecní knihovna královského hlavního města Prahy na Zderaze
- 1895** \ tištěný katalog Obecní knihovny Královského hlavního města Prahy
- 11. říjen 1898** \ Antonín Sova prvním řádně jmenovaným městským knihovníkem
- 1901–1905** \ čítárny v Mikulandské ulici a jinde; první pobočky (na Hradčanech, dvě na Novém Městě, na Malé Straně, na Vyšehradě, v Holešovicích, v Libni)
- 1903** \ stěhování Veřejné obecní knihovny + čítárny z Mikulandské ulice na Mariánské náměstí (50 000 svazků)
- 1909** \ rozhodnutí o vystavění samostatné budovy

- 1920** \ odchod Antonína Sovy do penze
- 1919** \ Zákon o veřejných knihovnách obecních
- 1922** \ sjednocení v Knihovnu hlavního města Prahy –
Ústřední knihovna + 36 poboček, cca 240 000 svazků
- 1923** \ rozhodnutí Pražské městské pojišťovny o vystavění
červen a daru samostatné budovy městské knihovny (1925 –
– 60. výročí PMP, 1928 – 10. výročí Československa)
- 1923** \ vítězem soutěže projektů Městské knihovny
prosinec arch. František Roith
- 1925** \ zahájení stavby
- květen**
- 1928** \ slavnostní předání budovy zástupcům města Prahy
- 25. říjen**

Funkční obsazení budovy na Mariánském náměstí (30. léta):

- \ »**Centrum služeb veřejnosti**«
 - \ zvýšené přízemí – půjčovny knih, sály studovny a čítárny odborné literatury, čítárna novin, čítárna mládeže, ale také šatny pro návštěvníky, vrátnice, právnická a technická studovna pro potřeby městské správy (!), zasedací síň a výstavní sál;

- \ šest pater určených pro **skladiště** – v severním traktu;
- \ **reprezentační místnosti primátora** – dvě patra v průčelí;
- \ dva **přednáškové sály** v suterénu – s šatnami, občerstvením, vybavené promítacími kabinami, umožňující koncertní produkce;
- \ ze Žatecké ulice – vchod do **knihovního oddělení pro slepce, pro německou menšinu** (ze zákona!), do divadélka **Říše loutek**;
- \ **knihařská dílna** – v suterénu, **byty pro vrátné** (!);
- \ **ředitelství + kanceláře knihovníků**;
- \ **výstavní prostor** – v nejvyšším patře – čtyři sály s horním světlem, skladiště, pracovny (základ Národní galerie vznikl převzetím sbírky Vincence Kramáře).

Služby knihovny v době zprovoznění budovy na Mariánském náměstí

Zpřístupnění veřejnosti od konce roku 1929:

- \ volný přístup k fondům knihovny ve studovnách a čítárnách, s výjimkou půjčovny pro dospělé;
- \ přístup pro všechny Pražany od šestnácti let;
- \ čtenářský průkaz za 2 Kč, poplatky za výpůjčku 20 hal, záloha za výpůjčku 10–50 Kč;
- \ 3 knihy na 3 týdny;
- \ půjčovní doba – denně 9–20 hodin, v neděli a ve svátek 9–13 hodin (!);
- \ každý evropský stát zastoupen alespoň jedním titulem deníku;
- \ ústřední knihovna, 50 poboček, 7 čítáren mládeže, 6 čítáren novin pro dospělé ...

Letopisné milníky

20. léta – centrální nákup a zpracování fondů, soustava katalogů, jednotná formální úprava, distribuce a revize fondů, propagační a studijní oddělení knihovny, roste mezinárodní prestiž (1926 – Mezinárodní sjezd knihovníků);

30. léta – role Městské knihovny v rozvoji oboru, vlastní ediční činnost (bibliografie, časopis), výstavy a kulturní akce;

40. léta – zahájení činnosti prvního bibliobusu, ale také vyřazování »nevhodné« literatury z fondu (protinacistická, marxistická, o československém odboji a 1. republice, skautská, sokolská, knihy židovských autorů...) – celkem asi 200 000 svazků = 1/3 fondů; i přes překážky pokračuje kvalitní ediční činnost, založeno divadelní a filmové oddělení; založení Klubu čtenářů (možnost zrušit zálohy za výpůjčky), únor 1948 – přechod od rozvoje odborné činnosti k úsilí vybudovat »liduprospešnou« knihovnu;

50. léta – vyřazování z fondu – vázané ročníky deníků i časopisů + ucelené sbírky předány jiným institucím, fond »očištěn od spisů reakcionářů« – 124 000 svazků, ztráta samostatnosti a přechod pod ÚNV hl. m. Prahy, odchod kvalifikovaného personálu; po roce 1953 – rozvoj literárních, hudebních a divadelních večerů;

60. léta – údržba, modernizace, Lidová univerzita vědy, techniky a umění, rozvoj metodické činnosti, generační výměna, rozvoj kulturní

činnosti, směrná čísla nákupu, nákupní komise, rozvoj mezinárodních vztahů, okupace – normalizace;

70. léta – normalizace, 3. vlna vyřazování literatury, formalismus, projektování poboček knihovny na sídlištích (!), stavebnicový nábytek pro knihovny, změna vedení a opatrný nástup k novému rozvoji (plán na zřízení artotéky);

80. léta – snaha o výstavbu a rozvoj, zpřístupnění zvukových nosičů, pokusy o automatizaci (1982 off-line, 1989 on-line), nárůst počtu čtenářů;

90. léta – nezastupitelnost knihovny jako kulturní a informační instituce bez ideologických nálepek, rozvoj vzdělanosti obyvatelstva.

Dále, výše, lépe I

Rozhodnutí ředitelky MKP o přestavbě služeb Ústřední knihovny (12. 10. 1993):

- \ výpůjční a informační služby ÚK budou působit jako **funkční a prostorový celek** s jedním hlavním vstupem a výstupem, který bude sloužit jako centrální výpůjční protokol;
- \ výrazně se **zvětší prostory pro volný výběr**, a to i zpřístupněním některých skladišť pro čtenáře; ochrana knihovních fondů bude zabezpečena elektronickým zařízením;
- \ **informační funkce ÚK a kvalita informačních služeb** se zvýší propojením informačních zdrojů dosavadních samostatných oddělení a bází dat centrálního doplňování fondů MKP a napojením na externí informační zdroje; rozšíření informačních služeb přinese zřízení **Informačního střediska pro Pražany** (zejména pokud jde o faktografické a komunální informace);
- \ **automatizace** zpracování knihovních fondů bude doplněna automatizací výpůjčních a informačních agend včetně rozšíření lokální počítačové sítě ÚK do prostorů výpůjčních a informačních služeb a vytvoření předpokladů pro návazné propojení ÚK se sítí poboček MKP;

MKP poskytuje všeobecné, praktické a komunální informace, je místem přístupu do světa počítačových bází a multimédií.

Městská knihovna v Praze je knihovnou pro každého, kdo chce porozumět světu i sám sobě, bez ohledu na své společenské postavení a věk.

Knihovna všemi prostředky podporuje zájem čtenářů o četbu, současně je místem spočinutí a hledání inspirace.

- \ knihovní fondy a prostory budou uspořádány tak, aby na jednom místě byl vždy k dispozici **absenční i prezenční fond určitého zaměření**;
- \ jednotlivé služby budou dislokovány tak, aby došlo k věkové návaznosti při postupu uživatele knihovnou (**děti – mládež – dospělí**);
- \ **maximum skladištních prostorů bude podléhat jednotnému režimu**;
- \ stavební úpravy musí umožnit **zvětšení užitého prostoru knihovny**, odstranění komunikačních bariér, musí být v souladu s **novou funkční strukturou služeb, respektovat architektonický výraz budovy**, podle možnosti napravit některé neuvážené stavební zásahy minulých desetiletí;
- \ **prostory pro zaměstnance služeb** budou organizovány tak, aby odpovídaly hygienickým a bezpečnostním předpisům a vytvářely **dobré pracovní prostředí**.

Dále, výše, lépe II

- \ **výběrové řízení** (vyhlášeno 28. 11. 1994, osloveno 7 firem, finálně hodnoceny 4 nabídky, povinné součásti – doba zpracování projektu, cenová nabídka, skica nové podélné galerie v pravých sálech);

- \ **generální projektant** – architektonický a inženýrský ateliér ATREA, spol. s r. o. – řada realizací rekonstrukcí vesměs památkově chráněných objektů;
- \ **generální dodavatel** – již pro rekonstrukci primátorské rezidence vybraná firma Konstrukтива Konsit, a. s. – znalost budovy, vybudované stavební zázemí.

Návrh přestavby služeb a rekonstrukce Ústřední knihovny (25. 9. 1992 – třetí v sedmi letech, daný měnicími se dispozicemi zřizovatele) má zajistit:

- \ účelnější rozmístění jednotlivých služeb a jejich funkční propojení;
- \ rozšíření volného výběru, zejména naučné literatury;
- \ centralizovat administrativní agendy výpůjčního procesu a automatizovat je;
- \ vytvořit centrální informační pracoviště;
- \ rozšířit plochu skladů knihovního fondu,
- \ zlepšit provozní podmínky všech prostorů, dát jim moderní výraz a respektovat současně fakt, že budova je památkově chráněná;
- \ zlepšit celkové hygienické a sociální podmínky;
- \ rekonstruovat některé funkční systémy v budově (ústřední topení, vzduchotechnika, kanalizace).

Zkušenosti z doby výstavby

Nezbytné je:

- \ stanovit citlivě míru vnitřní diskuse o zachování tradičního uspořádání;
- \ nepodcenit význam prototypových řešení a návrhů;
- \ pružně reagovat na nepředpokládané změny a objektivní tlaky;
- \ vyčlenit pro spolupráci s projektanty a dodavatelem za knihovnu vhodný okruh osob vysoké psychické i fyzické výkonnosti a odolnosti (!).

Cestou k optimálnímu dispozičnímu uspořádání:

- \ **orientace čtenářů** (existence vhodného informačního systému knihovny v kombinaci s dostatečným obsazením funkčních míst);

- \ **logika a návaznost navrhovaných postupů**, komunikačních a informačních toků (cesta čtenáře, cesta knihy);
- \ **provoz knihovního zázemí** jako organická součást fungující knihovny;
- \ **rezervy** (!).

LADĚNÍ = hledání objemových rezerv + optimalizace komunikačních toků:

- \ reakce na sílu provozní zátěže;
- \ počet obslužných míst;
- \ obsazení obslužných míst v čase;
- \ prostor pro manipulaci.

Trefy, těsně vedle, samá voda

»Trefy« aneb Co se povedlo a osvědčilo:

- \ propojení prostoru v jeden funkční celek;
- \ oddělení obslužných funkcí;
- \ centralizace financí;
- \ »předimenzovaná« kabeláž;
- \ elektromagnetická ochrana (umístění i funkce);
- \ repase původních truhlářských prvků;
- \ mobiliář – variabilní + spolehlivý;
- \ netradiční mobiliář – knihomaty, pentagony, oválný stůl;
- \ živá zeleň;
- \ osvětlení regálů (centrální hala);
- \ svítidla – tvar;
- \ IDIOM.

»Těsně vedle« aneb Příště budeme chytřejší:

- \ podlahové krytiny (kvalitu raději vždy, bez ohledu na umístění);
- \ knihovnické (resp. samoobslužné) vozíky;
- \ lokální osvětlení některých pracovišť, resp. částí fondů.

»Samá voda« aneb Velké sály, velké starosti:

- \ podélné osvětlení sálů (naučný, hudební).

Jak to vlastně dopadlo:

- \ úspěšní rodiče (knihovníci + architekti) ocenění laickou i odbornou veřejností: **Mgr. Anna Bimková, PhDr. Ladislav Kurka, Ing. Jiří Grosz, Ing. arch. Jiří Zavadil;**
- \ zaujatí uživatelé (knihovníci jako zprostředkovatelé a hodnotitelé záměrů...);
- \ spokojení čtenáři.

projekt »Národní technické knihovny«

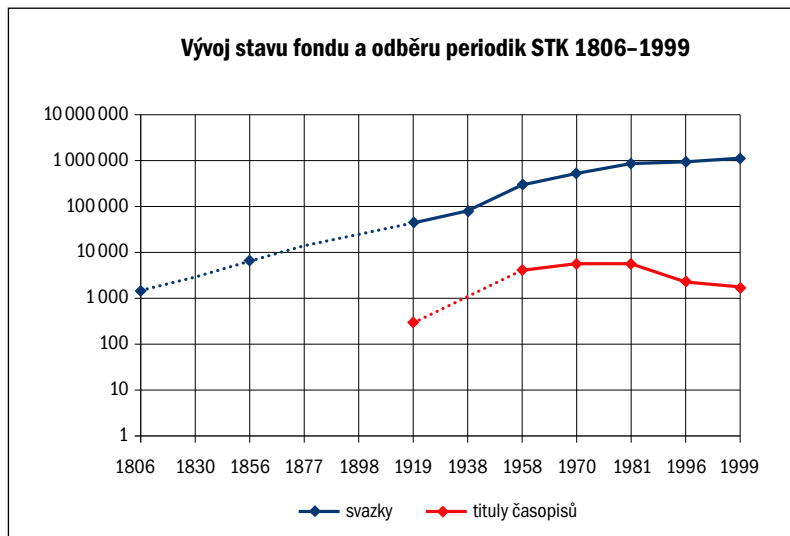
Martin Svoboda

Státní technická knihovna

Snem každého knihovníka vždy bylo a nejspíše i nadále bude, aby byl schopen svým čtenářům poskytnout všechny dokumenty relevantní k jejich potřebám.

Historie

Počátek knihovny lze vidět v reskriptu českých stavů z konce roku 1717, jímž (na přímý pokyn císaře) ustavují profesuru Christiana J. Willenberga. Tam se rozhodli přidělit »jednou provždy« 300 zlatých *na nákup knih, modelů a přístrojů*. Po sto padesáti letech v roce 1863 »Organický statut« Polytechnického ústavu Království českého v Praze uvádí, že *účelem knihovny ústavu jest, aby se stala co možná dokonalou sbírkou veškerých důležitějších spisů v celé technické literatuře*. To již knihovna spolu se školou sídlí v bývalém bohosloveckém semináři téměř osmdesát let a rozsah fondu se blíží deseti tisícům svazků. Jen o třicet let dříve se první opravdový knihovník, pozdější profesor kvasné chemie Karel Napoleon Balling, odvážil (zaštitěn příkazem ředitele Polytechnického institutu Františka Josefa rytíře Gerstnera) odebrat knihy z péče jednotlivých profesorů a shromáždit je tak, aby k nim měli přístup všichni, dokonce *na doporučení profesora i zvláště nadaní studenti*. O sedmdesát let později, v roce 1935, knihovna s téměř desetinásobně rozmnoženým fondem získává moderně přebudované prostory ve východním křídle Klementina a je vybavena na svou dobu špičkovou technikou: potrubní poštou, bezhlučnými elektrickými dopravníky a telefony ve všech kancelářích. Uplyne dalších sedmdesát let, než se knihovna bude moci poprvé ve své existenci nastěhovat do budovy

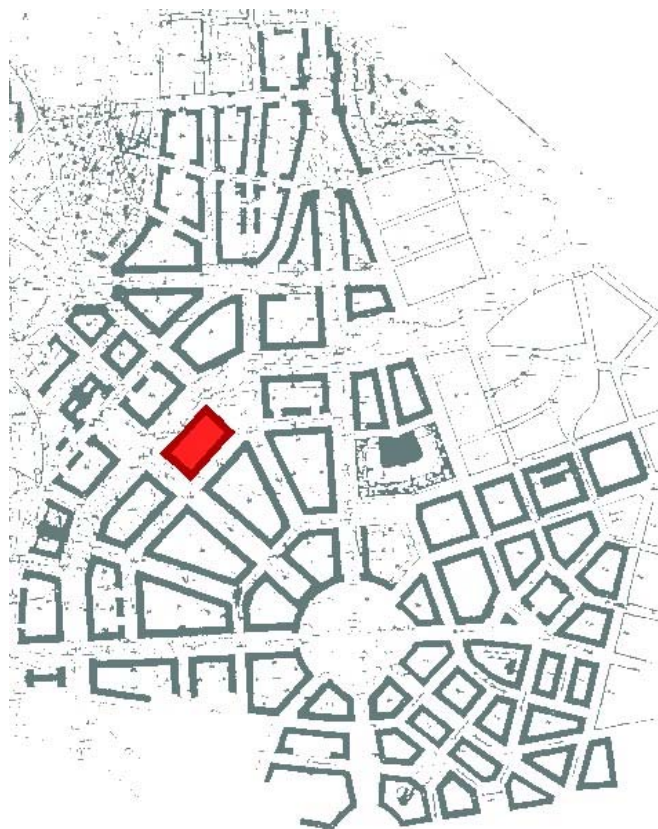

postavené právě pro ni. V té době fond reálných, tištěných dokumentů bude výrazně převyšovat další desetinásobek, to jest milion svazků. Přesto, i s pomocí virtuálního fondu dokumentů knihovnou nikoli vlastněných, ale »pouze«
zpřístupňovaných, bude se stále jen blížit ideálu *co možná dokonalé sbírky*.

Historie projektu

Již krátce poté, co byla knihovna odtržena od vysokých škol, začal být pocíťován nedostatek prostoru, a tak první projekt umisťující knihovnu pryč z centra, daleko od studentů do záplavového území na Maniny, nese datum již 1963. Z prestižního místa na pankráckém předmostí tehdy ještě

nepostaveného Nuselského mostu – projekt v roce 1974 dospěl do stádia dokončené architektonické soutěže – vytlačil knihovnu palác pro sjezd Strany. Další pokus, tentokrát nastartovaný ještě za dob, kdy STK byla součástí Ústředí vědeckých, technických a ekonomických informací, dospěl v roce 1992 dokonce do stádia územního rozhodnutí pro lokalitu na Rohanském ostrově, kde se dnes buduje »žehlička«
dalšího business

Engelův zastavovací plán Dejvic

centra. Projekt se neuskutečnil, neboť »manželství z rozumu«, které bylo stavebníkem, se rozpadlo, když se zánikem česko-slovenské federace zaničl i partner stavby, Federální úřad pro vynálezy, a STK vymanivší se z ÚVTEI našla útočiště pod křídly Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy.

Konečně ve druhé polovině 90. let nabyla ze zájmu všech čtyř zúčastněných, tj. Českého vysokého učení technického, Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy, Státní technické knihovny i Vysoké školy chemicko-technologické, na reálnosti myšlenka umístění knihovny v areálu technických vysokých škol v Praze 6–Dejvicích. Nejprve to bylo v souvislosti se sedmdesát let odkládanou dostavbou Vítězného náměstí; tato myšlenka však byla brzy opuštěna ve prospěch ještě příhodnější polohy na volném bloku Engelova zastavovacího plánu v hloubi areálu vysokých škol a v těsném sousedství ústavů Akademie věd ČR. Pro Národní technickou knihovnu je tak k dispozici pozemek vymezený ulicemi Technickou, Thákurovou, Bechyňovou a Studentskou o celkové rozloze 11 737 m². Pozemek je součástí území zakoupeného kdysi Československou republikou pro rozvoj Českého vysokého učení technického a je pro tento účel vyhrazen i v současném platném územním plánu rozvoje města. Rozloha pozemku umožňuje optimální řešení knihovny jak po stránce funkční, tak i architektonicko-urbanistické a jeho poloha v širším centru města je výborně dostupná mnoha druhy dopravy (metro, tramvaj, autobusy, příměstská vlaková doprava).

Současnost

Teprve až koncem 90. let dochází v rozhodovací sféře v ČR k důležitým posunům v chápání významu informací a informačních technologií pro vývoj společnosti k demokracii a prosperitě. Začíná být přijímán názor, že všudypřítomné informační technologie spoluformují globální informační společnost, v níž úspěch státu i jeho občana je dán úrovní dostupnosti informací a mírou schopností tyto informace získat, analyzovat a využívat k růstu osobnosti i rozvoji státu.

Pro konkrétní českou situaci jsou proto významné strategické dokumenty přijaté během posledního roku: Státní informační politika – cesta k informační společnosti, na ni navazující Koncepce státní informační politiky ve vzdělávání a souběžně vznikající dokument Národní politika výzkumu a vývoje ČR. Ještě pregnatněji jsou cíle budování informační společnosti vyjádřeny v politické iniciativě Evropa, informační společnost pro všechny (eEurope), přijaté v březnu 2000 v Lisabonu. Tyto dokumenty posouvají roli knihoven do postavení informačních uzlů, které v prostředí vyspělých počítačových a komunikačních sítí, podporujících multimediální komunikaci bez prostředníka (end-to-end), prezentují hodnotné informační zdroje přehledně tak, aby nedocházelo ke ztrátám informací a poznatků a aby uživatel měl k dispozici nejen síťové orientační nástroje, ale i primární zdroje v té formě, jakou potřebuje a o kterou požádá.

V této situaci projekt Národní technické knihovny odpovídá na naléhavé potřeby informačního zabezpečení uživatelské veřejnosti tří oblastí (výzkum a vývoj, vzdělávání a veřejné informační služby), úžeji vymezené vědními i praktickými obory technickými a s technikou souvisejícími. Východiskem transformace STK na NTK je jednak návrat k vysokým školám, od nichž byla knihovna v šedesátých letech násilně oddělena, mezitím však získala celostátní funkce sloužící nejen technickým školám mimo území Prahy, ale i dalším technicky a přírodovědně zaměřeným veřejným knihovnám; tyto funkce je třeba dále rozvíjet. V oblasti výzkumu a vývoje jde jak o vlastní účast STK-NTK na kontinuálním vývoji a aplikaci síťových technologií pro knihovní a informační služby, tak i o informační servis o výzkumu a vývoji v České republice. Současně s tím má projekt řešit narůstající problém umístění dvou významných ústředních knihoven ČR, Národní knihovny ČR a Státní technické knihovny, v areálu pražského Klementina. V omezených prostorách knihovny nemohou rozvíjet své funkce, navíc je blokována naléhavá rekonstrukce Klementina jako národní kulturní památky. Dvě významné technické vysoké školy v Praze – České vysoké učení technické a Vysoká škola chemicko-technologické sice mají kvalitní knihovní fondy, z nich však jen malá část je volně přístupná. Počty míst ve

studovnách řádově zaostávají za evropským standardem, nemluvě o komfortu individuálních či týmových studoven, které chybí úplně. Informační zabezpečení potřeb jak studentů, tak i akademického personálu – ačkoliv je v posledních letech citelně vylepšeno elektronickou formou periodik – nesnese srovnání s běžnou univerzitou v západní Evropě, o Spojených státech amerických nemluvě.

Stručně řečeno, nová Národní technická knihovna bude současně ústřední knihovnou ČVUT, ústřední knihovnou VŠCHT, bude dále pěstovat celostátní funkce STK i mimo akademickou sféru (ANL, ISSN, SIGLE, a další) včetně vývoje a aplikace síťových technologií a stane se i ústředním uzlem informační infrastruktury výzkumu a vývoje (disertace, výzkumné zprávy a další).

Stavební program

Stavební program se opírá jednak o dlouhodobé záměry obou škol a o korigovanou projekci počtu návštěvníků STK v současné lokalitě, jednak o odhad velikosti fondů NTK kombinujících stávající fondy STK a části fondů ČVUT a VŠCHT. Pro takto určenou populaci cca 40 tisíc návštěvníků pak nasazuje dolní hranici poměru studijních míst na hlavu obvyklou u akademických knihoven v rozvinutých zemích. Výsledkem je požadavek na cca 2 000 studijních míst ve studovnách nejrozličnějších typů, od velkoprostorových »hromadných« studoven přes učebny a skupinové pracovní až po individuální kabiny, všechna s možností připojení počítače, z toho již od otevření knihovny by cca 1 000 míst mělo být vybaveno počítačem. Kapacita 500 000 dokumentů ve volném výběru by měla umožnit přímý přístup k převážné části užívaných dokumentů. Dalších cca 600 000 dokumentů bude umístěno ve skladu. Součástí návrhu je i přednáškový sál s cca 200 místy, výstavní sál, kavárna a knihkupectví, jejichž provoz musí být na provozu knihovny nezávislý. Spolu s odhadem cca 900 000 návštěv-

níků ročně je tak určena potřeba cca 35 000 m² užitkové plochy. Celá knihovna je propočítána na provoz 14 hodin sedm dní v týdnu, bude připravena tak, aby s minimální obsluhou mohla poskytovat omezené služby v režimu 7×24. Obsloužit takové prostory a počty uživatelů si vyžádá 162 pracovníků v jedné směně, celkem se počítá s 244 pracovníky, část z nich zřejmě budou tvořit studenti. Potřebám návštěvníků i celého areálu bude sloužit 400 stání pro auta a 200 stání pro bicykly. Přestože byl stavební program oponován dvěma nezávislými odborníky, byl pro jistotu ještě před vypsáním soutěže zpracován ověřovací projekt, aby byly zjištěny a odstraněny případné nekonzistence a aby byla prokázána dostatečná kapacita pozemku.

Cílem je postavit knihovnu nejen jako místo soustředěného studia, ale současně i místo pro společnou práci i diskusi i pro »pouhé« setkávání. Knihovna by měla být nejen místem soustředěného vstřebávání, ale

pohled na stavební pozemek z budovy Fakulty architektury ČVUT

i místem zvoucím, ba provokujícím diskusi, »učené hádání« nad problémy. Knihovna musí být i při své velikosti transparentní, orientačně snadno srozumitelná, musí poskytovat dostatek prostoru, ale i intimity a pohodlí, musí být otevřená, lákavá. Musí rozumně oddělovat hlučné, šumové a tiché zóny, pracovní a veřejné prostory, na druhé straně mezi nimi nesmí stavět neprostupné bariéry. Přednost má pohodlí návštěvníků, ale i pracovníci knihovny musejí mít pro svou práci dobré podmínky, zejména ti, kteří se věnují bezprostřední obsluze čtenářů.

Knihovna by měla využít všech dostupných technických poznatků – vždyť to bude technická knihovna – k tomu, aby vytvořila ideální pracovní prostředí a přitom aby její provoz byl energeticky co nejméně náročný a nároky na údržbu všech komponent co nejnížší. Je zřejmé, že to jsou požadavky – spolu s detailním stavebním programem – nesmírně náročné, a že jedinou možností, jak se dopracovat – nejspíše v několika krocích – projektu, který by těmto požadavkům vyhověl, je pokud možno široká architektonická soutěž. Je velkou zásluhou Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy, že na takovou soutěž poskytlo prostředky v českých zemích nevídané, i když představují pouhou polovinu částky požadované soutěžním řádem Komory českých architektů.

Stav projektu

Protože je zřejmé, že stavbu takového rozsahu nelze financovat z běžného

rozpočtu Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy, zpracovala STK za přispění obou škol materiál, který vláda ČR přijala usnesením č. 699 ze dne 12. 7. 2000 a uložila ministru školství, mládeže a tělovýchovy *pokračovat v přípravě projektu podle harmonogramu uvedeného v části III.* Vláda bohužel neschválila požadovaný slib zvýšení rozpočtové kapitoly MŠMT a odsunula tak problém financování stavby na každoroční vyjednávání o rozpočtu MŠMT. Jak bylo řečeno výše, ministr dal souhlas k vypsání architektonicko-urbanistické soutěže a předběžně byly potvrzeny i prostředky na přípravné práce až do úrovně projektu pro stavební povolení. Architektonicko-urbanistické soutěže, která byla vyhlášena 31. 5. 2000, se zúčastnilo 44 soutěžních

týmů a 31. 1. 2001 byly vyhlášeny výsledky. Soutěž přinesla vynikající návrhy s řadou cenných podnětů jak z hledisek urbanistických a architektonických, tak i co do uspořádání stavebních úseků a vyřešení vazeb mezi nimi. Proběhla veřejná obchodní soutěž na inženýrsko-investorskou organizaci, která však musela být pro do té doby nevyjasněné financování celé výstavby zrušena. Další financování bude záležet na ochotě státního rozpočtu, na našich schopnostech získat další zdroje a jistě i na

Harmonogram prací

Usnesení vlády v rámci Projektu přijalo – v této chvíli již neplněný – harmonogram přípravy a vlastní výstavby NTK:

\ Veřejná architektonická soutěž	05/2000 – 01/2001
\ Výběrové řízení na inženýrskou organizaci a projektovou organizaci	10/2000 – 03/2001
\ Projekt pro územní řízení	04/2001 – 07/2001
\ Územní rozhodnutí	08/2001 – 09/2001
\ Projekt pro stavební řízení	09/2001 – 12/2001
\ Stavební povolení	01/2002
\ Výběrové řízení na zhotovitele	01/2002 – 05/2002
\ Zahájení stavby	06/2002
\ Dokončení stavby	03/2005
\ Předávací a přijímací řízení	06/2005
\ První vybavení stavby	09/2005 – 09/2005
\ Ověřovací provoz	08/2005 – 09/2005
\ Kolaudace	07/2005
\ Zahájení provozu	10/2005

podpoře všech, kdo považují výstavbu knihovny jako součást podpory vzdělání – a specificky technického vzdělání – za prioritu vyšší než například nákup zhruba třetiny nadzvukové stíhačky.

Závěr

Prezentaci projektu NTK na této konferenci jsme uvítali jako možnost ujit se – po všem, co bylo výše řečeno – že náš projekt není jen zbožným

přáním knihovníků, léta žijících ve stísněných poměrech, ale že odpovídá reálným potřebám dneška, zítřka ba i pozítří. Hovořilo se sice zejména o budově, která existuje zatím jen v našich představách, všem účastníkům této konference i těm, kdo budou tento příspěvek číst, je jistě jasné, že ta není cílem, je jen prostředkem velkého úkolu dát mládeži i všem nám, kdo se musíme celý život vzdělávat, atraktivní a stimulující prostředí.

Národní technická knihovna Praha

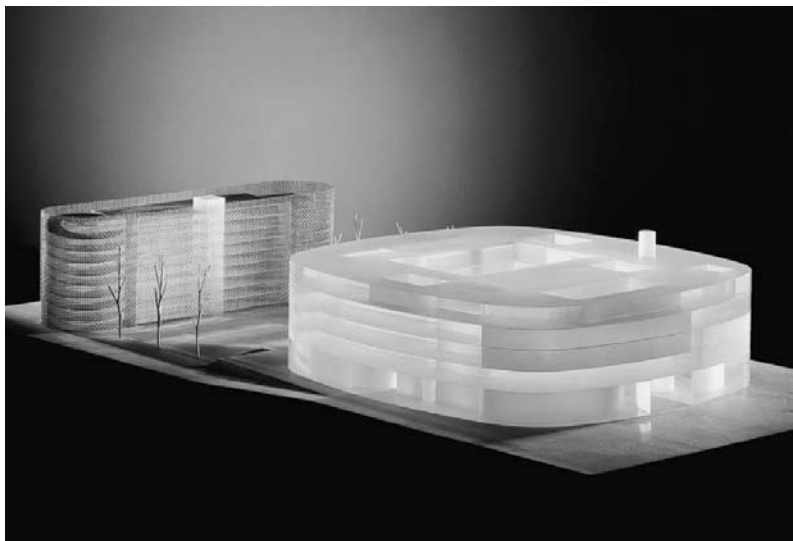
**Roman Brychta,
Adam Halíř,
Václav Králíček,
Petr Lešek**

Geometrická charakteristika

Vítězný soutěžní návrh objektu NTK přichází s tvarováním objemu a hmot budovy, které vykazuje nezvykle nízkou, a tím i velmi příznivou geometrickou charakteristiku (blížící se ideálu tvaru koule). Díky tomu budova z hlediska parametrů tepelné ochrany splňuje požadovanou, a dokonce s rezervou i doporučenou normovou tepelnou charakteristiku, tedy parametr, hovořící o budoucích energetických nárocích budovy.

Dalších výrazných úspor budoucích provozních nákladů na vytápění a klimatizaci budovy bude dosaženo aktivním využíváním »inteligentního« pláště budovy, který nebude plnit pouze funkci vymezení hranice vnitřního a vnějšího prostředí, ale svým aktivním působením přispěje k tomu, aby požadovaných parametrů vnitřního prostředí v budově bylo za všech klimatických podmínek dosahováno s minimem nároků na primární energetické vstupy (pára, elektrická energie).

Průvodní zpráva

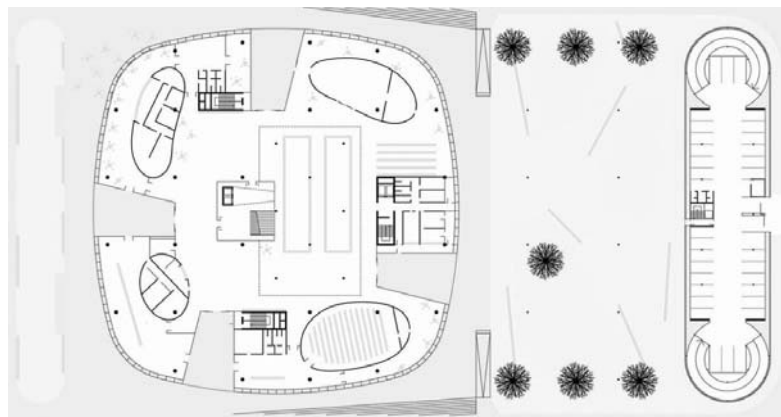
Stavební parcela, která byla předmětem soutěže, se nachází přímo v ohnisku střetu téměř všech stavebních epoch této části. Tuto parcelu vyplňuje dvěma objekty. Vlastní budovou knihovny a budovou parkingu, které mezi sebou svírají předepsaných 30 % volné nezastavěné plochy. Myslíme si, že stále ještě existují na světě místa a budovy, ke kterým je třeba alespoň několik symbolických kroků dojít pěšky.

Monoblok NTK s neprodyšnou, i když průsvitnou obíhající skleněnou fasádou umísťujeme k hlavní ose areálu ČVUT (Technická ul.). V přízemním pásu je plášť průhledný a ze čtyř stran prolomený vstupními trychtýři. Tak je budova NTK (narozdíl od ostatních okolních budov vysokoškolských institucí) ve svém parteru zcela přístupná a dovoluje i pouze projít. Ke Flemingovu náměstí jsme umístili dlouhý solitérní objem parkingů s otevřenou fasádou.

Tvar hranolu na půdorysu sférického čtverce jsme pro budovu knihovny zvolili pro jeho charakter osově orientované centrály. Je to tvar, který navozuje pocit ochrany a soustředění, pro knihovnu velice důležitý. Orientace uvnitř budovy je podpořena vložením podélné dvorany s horním osvětlením. Na dně dvorany, v mezipatře, je umístěna hala služeb, veřejnosti přístupná přes jediný kontrolní bod v přízemí. Střední tři patra jsou věnována především oddělení volného výběru a studovnám. Poslední patro nad prosklenou střechou dvorany dává možnost pobytu s knihou na vzduchu v prostoru několika atrií. V tomto patře jsou individuální studovny.

Část budovy knihovny přivrácená k parkingům, tedy do vnitrobloku, je věnována neveřejné – služební části NTK a je obsluhována samostatnou vertikální komunikací. Tato část se projeví prolomením okenních pásů v průsvitné skleněné fasádě. Základními vertikálními komunikacemi pro veřejnost jsou dva výtahy za kontrolním bodem a otevřená schodiště volně komponovaná dle předpokládaného pohybu návštěvníka NTK.

V jediném podzemním podlaží jsou umístěny sklady knih, dílny, šatny personálu a ostatní technické zařízení budovy. Do úrovně tohoto podlaží sjíždí průjezdnou jednosměrnou rampou zásobovací komunikace. Tím,

že se suterénní prostory omezily na minimum přesunutím parkingu do samostatného objektu, naskýtá se možnost uvažovat o větší kapacitě skladů knih přidáním dalšího suterénního patra.

Myslíme si, že po technické stránce by měla být budova NTK jakousi stavební příručkou prezentující současné technologické trendy stavebnictví. Protože je stále víc aktuálním tématem stavebnictví ekologie, a především energetická úspornost, tvarovali jsme záměrně budovu NTK tak, aby její objem měl co nejmenší povrch, a tím i minimální tepelné ztráty a zisky. Navíc jsme neprůhlednou část fasády koncipovali jako dvojitou se žaluziovým stíněním v meziprostoru. Sluncem ohřátý vzduch je možné v tomto prostoru přesouvat jak vertikálně samotíží, tak horizontálně axiálními nehluknými ventilátory.

Po konstrukčně-statické stránce využíváme v nadzemních podlažích možnosti dodatečně křížem předepínaného železobetonu. Dosažené rozpory 14,4 m × 14,4 m jsou ověřeny statickým posouzením. Tím dostáváme volný půdorys v podlažích pro tvorbu vlastního interiéru budovy NTK.

**autoři **

Mgr. akad. arch. Roman Brychta

Ing. arch. Adam Halíř

Ing. akad. arch. Václav Králíček

Ing. arch. Petr Lešek

spolupráce **statika **

Ing. Miloslav Smutek (RECOC, s. r. o.)

**tepelná technika a prostředí stavby **

Ing. Petr Matoušek (ŽEMLIČKA, projekční kancelář Praha, s. r. o.)

mezinárodní konference »Knihovna a architektura«, Olomouc 2001

\

shrnutí závěrečné diskuse

Program konference byl uzavřen diskusí kolem kulatého stolu. Tři představitelé různých profesí: knihovnice Jaroslava Štěrbová, sociální antropolog Andrew Lass a architekt Martin Roubík se posadili doprostřed arény, aby podněcovali diskusí svými individuálními stanovisky. Moderátoři architekt Miroslav Masák a knihovník Martin Svoboda postupně otevřeli pět zvolených témat:

Knihovna a politika

Místo a stavební program

Vliv vývoje technologie

Chaos a logos

Knihovna jako ikona

1 \ Knihovna a politika

Naše knihovny před listopadem 1989 byly do jisté míry zneužívány k politické manipulaci. Mohly prezentovat jen to, co bylo povolené. Současnost je příznivější, možnosti jsou otevřené. Je na místě dále oslabovat určitou setrvačnost v přístupu politiků i veřejnosti k významu veřejných a odborných knihoven. Politika ovlivňovala a i dnes ovlivňuje působnost knihoven svým vlivem v globálním, státním, regionálním i místním měřítku i uvnitř mateřských institucí (univerzity, Akademie věd apod.). V diskusi zaznělo, že nejen činnost knihoven, ale i jejich stav závisí do značné míry na společenské atmosféře, ovlivňované politikou. Před listopadem se mnoho knihoven nepostavilo, často se ocitaly v budovách neatraktivních i nevyhovujících. Nejen u nás se v tomto smyslu situace obrací k lepšímu,

několik knihoven bylo zrenovováno, několik nových již bylo postaveno, stavba dalších se připravuje. Demokratický stát může službu knihoven chápat jako jednu z opor svého rozvoje (přispívající k vzdělání a poskytování široké spektrum informací, a tím usnadňující aktuální orientaci občanů). Knihovny by měly propagovat svůj význam, posilovat roli informačního centra, sociální i resocializační vzdělávací služby, alternativní nabídky k trávení volného času, místa potřebných sociálních kontaktů. Účastníci konference poukázali také na nedostatek a nízký statut akademických knihoven, zejména na nízký zájem o budování ústředních či hlavních knihoven. Pro srovnání uváděli příklady univerzit ve Spojených státech, kde knihovny jsou centry dění. První téma diskuse se uzavřelo konstatováním, že knihovna je politikum, které se musí trvale připomínat, obnovovat a posilovat. Dynamický vývoj společnosti vytváří předpoklady k tomu, aby se význam knihoven dostával stále intenzivněji do povědomí společnosti i politiků. Povinností knihovníků je tyto předpoklady využít, rozšiřovat služby, získávat prostředky pro svoji činnost a kultivovat i prostředí knihoven tak, aby se stalo samo o sobě přitažlivé. A to i pro politiky.

2 \ Místo a stavební program

Pro život knihovny je místo ve městě důležité. Uvážená volba místa může knihovnu proměnit v generátor společenského života. To dokládají četné existující příklady, z těch nejnovějších například Peckham Library v Londýně. Stavba nové knihovny by měla a může vnést do svého prostředí novou energii. Knihovna by se měla otevírat městu, nabízet i doprovodné služby, pořádat společenské a kulturní akce. Dobrým příkladem může být univerzitní knihovna v Bolzanu, připravovaná stavba Národní technické knihovny v Praze nebo nová knihovna v Norwichi v Anglii. Zástupci pražské Městské knihovny zdůraznili výhodu umístění knihovny v centru města. Centrum informací i místo společenských styků je snadno dostupné, zájem o služby knihovny je mimořádný. Určitou nevýhodou lokality v centru měst však bývá ztížená nebo žádná možnost rozšiřování knihoven a v případě novostaveb také cena pozemku. K přitažlivosti knihoven přispívá jejich

vlídné nebo dokonce atraktivní prostředí (parků, nábřeží, historických center). Významným faktorem je na jedné straně atraktivní otevřenost (krámký, galerie, kavárna, apod.), na straně druhé potřeba pocitu klidu a pohodlného bezpečí. O úspěchu rozhoduje i velikost knihovny. Pravděpodobně existují psychologické limity pro pozitivní vnímání prostředí. Ve značně velkých knihovnách (knihovna v Paříži, nová British Library v Londýně) je orientace obtížná, knihovny ztrácejí vlídnost a přitažlivost. V současném trendu, podporujícím volný přístup ke knižnímu fondu a volný výběr knih, je velikost provozních celků důležitá. Diskuse akcentovala význam rozváženého zadání a promyšlené formulace vhodného stavebního programu. A to jak při volbě typu knihovny, tak i při stanovení její optimální velikosti.

3 \ Technologie

Vliv technologií na činnost knihoven je nesporný. Tempo pokroku v minulých stoletích (v 19. a v první polovině 20. stol.) dopřávalo poměrně dost času k tomu, aby proměny, podněcované vývojem technologií, mohly být realizovány a zažity. Dnes je tempo rozvoje souvisejících technologií takové, že vytváří nepřerušovaný řetěz změn, že staví knihovníky do situace, ve které je jedinou jistotou »jistota změny«. Po stoletích »energií« – devatenáctého páry, dvacátého elektřiny – jsme vstoupili do století informace, ještě méně uchopitelné. Po knihovnách podporujících encyklopedickou vzdělanost »schopného úředníka« potřebujeme knihovny podporující vzdělanost, či spíše schopnost trvalého sebevzdělávání člověka, který se musí orientovat v neustále se proměňujícím prostředí. Objevuje se tak i další problém: jakou formu mají mít nová centra informací, nové knihovny a mediátéky? Jakým způsobem může fyzický fond staveb reagovat na setrvalý řetěz změn? Jaká je optimální míra prostorové (a provozní) flexibility? Jaký řád a provozní pořádek bude schopný reagovat na další očekávané proměny, umožněné prudkým rozvojem technologií? Jak podporovat roli společenských center, sedí-li čtenáři před počítači? Rozvoj technologií však na druhé straně posílání knihoven velmi usnadňuje. Informace jsou snáze dostupné, služby se rozšiřují a lépe distribuují. Živá diskuse směřovala

k závěru, že stavby knihoven by měly reflektovat nové požadavky ovlivňované vývojem technologií, že by měly reagovat na nabízené možnosti, ale nezapomínat na trvalé a prosté potřeby vzájemného setkávání, pobytu v klidném a příjemném prostředí, možnosti kontemplanace. Knihovny by se neměly stát jen tupými hypermarkety informací, informační technologie by neměla dominovat, ale přirozeně sloužit.

4 \ Chaos a řád

Kvalitní služba knihoven je podmíněna kvalitou jejich vnitřního prostředí. Prostorovým a provozním řádem reflektujícím fyziologické a psychologické požadavky návštěvníků knihoven. Dominantou takového řádu jsou podmínky vnímání. Z fyziologického hlediska je optimální, zapomeneli čtenář na to, že má tělo. To usnadňuje snadná dostupnost cíle bez výrazných překážek a dlouhých cest, dostupnost záchodů a občerstvení, pohoda vnitřního prostředí daná vhodnou teplotou místností, svěžestí a přiměřenou vlhkostí vzduchu, dobrým osvětlením i neagresivní akustickou kulisou. Na duševní pohodu má silný vliv především optimální osvětlení a klid (omezení hluku, rušících pohybů a rušivé činnosti zaměstnanců knihovny), ale i velikost a proporce místností, jednoduchá orientace v prostoru, příjemné estetické vjemy, kvalita nábytku a vybavení. Do určité míry platí, že čím jednodušší prostředí, čím méně podružných podnětů, tím intenzivnější je vnímání. Přirozenou potřebou člověka je však i jistá míra »domácího nepořádku«. Před architekty tedy stojí úkol nalézt optimální rovnováhu mezi dobře srozumitelným řádem a chaosem, mezi hladce fungující službou a možnostmi individuálních prožitků, mezi řádem prostoru a nabídkou míst respektujících jedinečnost návštěvníků. Architekti by neměli přehlédnout, ale naopak využít střet požadavků maximálního zpřístupnění fondů, maximální prostorové flexibility, jednoduchosti prostředí a univerzálnosti vybavení s různorodostí individuálních požadavků a potřeb. Logos by neměl potlačovat chaos, jejich vzájemné působení by mělo vytvářet pozitivní napětí. Na čtenáři potom bude, aby volil.

5 \ Ikona

Všechny nové knihovny jsou přijímány s nadšením, až nekriticky. Poskytují-li očekávané služby, jde estetická kvalita jejich staveb stranou, jsou posuzovány se značnou mírou tolerance (viz Moravská zemská knihovna v Brně). K očekávaným službám nepatří jen snadná dostupnost informací, poučení a případně i zábavy, ale také možnost společenského kontaktu, společného prožitku. V tom se knihovny podobají botanickým zahradám, sportovním stadionům a uměleckým muzeím. A to i kvalitou a aktuálností svých architektonických koncepcí. Úspěšné příklady nových staveb, například obřích skleníků v anglickém Cornwallu, nových olympijských center nebo Guggenheimova muzea v Bilbao svědčí o možnosti obnovení dialogu mezi společností a moderní architekturou. Také knihovny disponují schopností stát se symboly současné společnosti, výraznými ukazateli cesty, kterou se vyspělejší společenství vydávají. Nabízejí možnost individuálního a přece společného – společenského prožitku ve vlnném, i když náročném mikrosvětě. Jsou tak příkladem budov a organizací, které mají mandát vytvářet komunitu a kultivovat ji, což přesvědčivě ilustruje činnost nové knihovny v Alexandrii. Páté téma diskuse okolo kulatého stolu bylo zakončeno konstatováním, že naše společnost zatím nemá mnoho příležitostí k realizaci veřejných staveb. Nové budovy knihoven by proto neměly propást příležitost stát se ikonami společenského pokroku.

Jednotlivá témata nepřinesla dramatické odhalení či překvapivé závěry. Za největší hodnotu označili účastníci jedinečnou příležitost utřídit si názory a nacházet společný jazyk, a tím i lepší porozumění při budování tak náročných, důležitých i zajímavých staveb, jakými knihovny jsou. Nepřehlédnutelné bylo přání v diskusi pokračovat na další konferenci.

Připraveno z podkladů Markéty Pražanové – časopis Architekt.

knihovna a architektura 2001

redakce dana lošťáková \ lenka kocánová

grafická úprava lukáš kalivoda

2003